

KVINNENES SITUASJON I REINDRIFTEN

Vurdering av tiltak for å utvikle en mer målrettet og faktisk likestilling i reindriften

**Rapport fra arbeidsgruppe
22.11.2004**

1. Innledning

Rettslig sett er kvinner og menn i Norge i dag i prinsippet likestilt. Det viser seg imidlertid at kvinner og menn fortsatt lever under ulike vilkår. I *praksis* har kvinner fortsatt ikke samme rettigheter og vilkår som menn. Likestilling mellom kjønn handler ikke om noe som angår eller omfatter bare kvinner og kvinners situasjon. Skal det kunne oppnås reell likestilling må også menn og menns vurderinger, holdninger og oppfatninger ses og vurderes i et kjønnsperspektiv.

Selv om det ikke nødvendigvis foreligger rettsstridig forskjellsbehandling mellom kjønnene i reindriftsnæringen, er det en rekke undersøkelser som viser at kvinner ofte kommer dårligere ut i reindriften enn menn. Dette er så godt dokumentert at arbeidsgruppen finner det enkelt å konkludere med at kvinner kommer dårligst ut i næringen. Utviklingen har ”presset” kvinnene ut av næringen - vesentlig fordi økonomiske rammevilkår og endringer i driftsmåten har drevet noen kvinner over i andre og kanskje mer inntektsbringende aktiviteter. Man kan si at kvinnene i reindriften delvis har blitt plassert på sidelinjen.

Når man kan konstatere at kvinner kommer dårligere ut enn menn i reindriftsnæringen, rettslig og/eller økonomisk, vil det være nødvendig å vurdere hvorvidt det er påkrevd med positiv særbehandling av kvinnene for å fremme faktisk likestilling. En eventuell særbehandling av kvinner vil kunne ha hjemmel i likestillingsloven, dersom formålet er å rette på eksisterende forskjellsbehandling eller skjevheter.

Arbeidsgruppen har i sin vurdering lagt til grunn målsettingene for reindriftspolitikken, dvs. økologisk, økonomisk og kulturell bærekraftig. Ved innføring av tiltak for å bedre kvinnes situasjon, er det viktig at disse så langt som mulig ikke står i motstrid med målene for reindriftspolitikken. Dette innebærer at det er begrenset hvor langt gruppen har funnet det forsvarlig å foreslå økonomiske særtiltak uten at dette er analysert nærmere både i forhold til effekt og andre mål innenfor reindriftspolitikken. Tiden gruppen har hatt til disposisjon har ikke gitt rom for å bestille denne type utredninger. Det er imidlertid foretatt én evaluering i den tiden gruppen har arbeidet med problemstillingen. Erfaringene fra denne evalueringen er lagt til grunn i arbeidet.

Arbeidsgruppens rapport kan både være et bidrag til den videre drøftingen av hvordan kvinnes situasjon i reindriften kan bedres, samt innspill i vurderingen av innføringen av konkrete tiltak. Dokumentet inneholder noen konkrete forslag til tiltak på kort sikt, men også anbefalinger om hvordan man skal arbeide videre med dette spørsmålet. Dokumentet kan nyttes som underlag i forbindelse med reindriftforhandlinger i 2005-2006.

2. Arbeidsgruppens medlemmer og mandat

Landbruksdepartementet nedsatte i januar 2004 en arbeidsgruppe for vurdering av tiltak for å utvikle en mer målrettet likestillingspolitikk i reindriften. Arbeidet skulle være sluttført før reindriftsforhandlingene for avtaleåret 2005-2006 ble innledet. Første møtet ble avholdt 10.02.04, og arbeidet ble ferdigstilt 22. november 2004.

Arbeidsgruppens medlemmer har vært: Marit Myklevold, Landbruks- og matdepartementet (leder), Erik Hauglund, Barne- og familiedepartementet, Anders S. Buljo, Norske Reindriftsamers Landsforbund, Inger Anita Smuk, Norske Reindriftsamers Landsforbund,

Ellen Inga O. Hætta, Reindriftsforvaltningen og Máret Sára, Reindriftsforvaltningen (sekretær). Ellen Inga O. Hætta trådte ut av arbeidsgruppen 15.10.2004 da hun fikk innvilget permisjon fra sin stilling som reindriftssjef i Reindriftsforvaltningen for å gå over i stillingen som statssekretær i Kommunal- og regionaldepartementet.

Mandatet

Det nedsettes en arbeidsgruppe for å gå igjennom kvinnenes stilling i reindriften. Formålet er å få utviklet en fornyet og mer målrettet likestillingspolitikk i reindriftsnæringen med siktemål å legge til rette for økt deltakelse og innflytelse fra kvinner. Følgende oppgaver er tillagt arbeidsgruppen:

- *Gi en beskrivelse av tilstand og utfordringer, herunder identifisere og kartlegge de viktigste hindringene for kvinners deltagelse i reindriftsnæringen. I dette arbeidet skal det legges vekt på det materialet som allerede er kommet fram, bl.a. gjennom kvinnenettverkene sitt arbeid, seminarrapporter og rapporten "Kvinner i reindriften". I tillegg skal gruppen vurdere behovet for å fremskaffe ny kunnskap.*
- *Foreslå konkrete mål og strategier for det videre arbeid i forhold til det offentliges ansvar.*
- *Foreslå tiltak både på kort og lang sikt. Forslagene til tiltak skal settes opp i prioritert rekkefølge.*

Arbeidet skal være ferdigstilt innen 1. november 2004.

3. Utviklingen i kvinnenes rolle i reindriftsnæringen

Rapporten "Kvinner i reindriften" (NIBR/Norut Samfunn 2002:53) konkluderer med at kvinnenes rolle i reindriftsnæringen tidligere var mer aktiv, og at kvinnene hadde en klarere produksjonsrolle. Det sies bl.a. at fokus er flyttet på reinkjøtt alene fordi næringen er blitt industrialisert. Slakting ble flyttet over til sentralslakterier, og ivaretagelse av reinen som helhet med alle biprodukter er blitt svekket. Arbeidsgruppen vil påpeke at det de seneste årene er etablert en del tiltak for å legge til rette for feltslakting, samt en omlegging av tilskuddssystemet for premiering av videreføring og duodjiproduksjon. Imidlertid er hovedfokuset i næringen fortsatt kjøttproduksjon.

Kvinnene bidrar fortsatt med mye i næringen, og ivaretar de myke verdier i en mannsdominert næring. Sentralt i dette er overføring av tradisjonell kunnskap til neste generasjon. Mange kvinner ble utelukket fra næringen som følge av overgangen fra naturallushold til en pengestyrte økonomi og den teknologiske og sosiale utviklingen som fulgte. Større fokus på kjøttproduksjon i næringen gjorde at kvinnenes tradisjonelle arbeidsoppgaver ble redusert. Moderniseringen førte til mer fokus på arbeidet ute med reinen og mindre på det arbeidet kvinnene tradisjonelt gjorde og ennå gjør. Videre påpekes at Reindriftenloven av 1978 fokuserte på at reindriftsutøvere måtte ha samtykke fra reindriftsmyndighetene gjennom registrering av driftsenhet. Det ble først og fremst menn som fikk tildelt og som arvet driftsenhet, samt at i forbindelse med støtteordninger og rettighetsordninger er det ofte brukt betegnelser som "aktiv reindriftsutøver" eller "arbeid av avgjørende betydning for drift av flokken". Rapporten viser at det i slike betegnelser kan ligge flere tolkninger, og at det til nå har vært mennenes arbeidsoppgaver som har vært vektlagt.

Reindriftsnæringen har tradisjonelt vært en familievirksomhet basert på husholdsøkonomi, der

familiens samlede inntekt og arbeidskraft har vært avgjørende for driften. Økonomiske vanskeligheter i næringen har gjort at mange er avhengig av inntekter utenom reindriften. Reindriften er i ferd med å bli betraktet som en enmannsjobb der kvinnene, som nå i stor grad har eget lønnsarbeid, kun deltar i arbeidsintensive perioder og ellers tar seg av barn og arbeidsoppgaver i hjemmet.

I et utvidet perspektiv på reindrift har kvinnene en viktig og nødvendig funksjon. Kvinner gjør ikke nødvendigvis de samme arbeidsaktiviteter som menn. Reindrift er likevel like mye knyttet til kvinnenens identitet. Noen kvinner har inntatt menns funksjoner, men de er i minoritet. Kvinnenes rolle som kulturbærere og overføring av tradisjonell kunnskap blir sterkt vektlagt av kvinnene selv, spesielt av de eldre. For de unge kvinnene er det viktig å føre videre en livsform de ønsker å ivareta, og å bidra med sine faglige kvalifikasjoner til å utvikle reindriften på en måte de betraktet som positiv.

Det er som innehavere av driftsenheten at fraværet av kvinner i reindriften er mest ”synlig”, og en har her sett en klar kjønnsdeling gjennom flere år, jfr. følgende oversikt:

Reinbeiteområde	1997	1997	99	99	2000	2000	02	02	03	03	04	04
Ant. driftsenheter	Menn	Kv.	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Polmak/Varanger	38	6	37	8	36	9	36	9	34	9	35	9
Karasjok	112	16	105	24	111	27	109	28	107	31	112	29
Vest-Finnmark	184	32	193	34	199	37	200	34	209	32	211	30
Troms	40	11	38	11	37	9	37	11	39	11	39	11
Nordland	38	4	39	4	39	5	38	5	38	5	38	5
Nord-Tr. lag	32	6	31	7	32	7	32	7	32	5	32	5
Sør-Tr./Hedmark	28	3	25	6	24	6	6	24	24	6	24	6
Totalt	472	78	468	94	478	100	458	118	483	99	491	95
Prosent	85,8	14,2	83,3	16,7	82,7	17,3	79,5	20,5	83	17	83,8	16,2

Kvinnene har rein i mannens driftsenhet, eller de står som innehavere av driftsenhet sammen med mannen. Mange av kvinnene som står oppført med egen driftsenhet er enker som har arvet driftsenheten etter mannen sin. Noen unge kvinner med egen driftsenhet finnes. I 1996 ble reindriftsloven endret slik at begge ektefeller gis lik rett til og ansvar for driftsenheten som de begge eier rein i. De er ansvarlige på lik linje for hele driften uavhengig av hvor mange rein hver av dem eier. En kvinne som har driftsenhet før hun gifter seg, kan beholde denne i ekteskapet.

I reindriftsavtalen fra 1999 ble familiebasert reindrift styrket ved at det ytes et halvt driftstilskudd ekstra der begge ektefeller deltar i reindriften. Dette forutsetter at minst en av ektefellene må være aktiv reindriftsutøver. Lønnsinntekter for kvinner i reindriftsnæringen viser at 45% har en lønnsinntekt på over kr 150 000,-. (Samarbeidsrapport 2002 NIBR/Norut Samfunn:170). Grensen for å få ektefelletillegget går ved kr 150 000,-, og statistikk 2003/04 fra Reindriftsforvaltningen viser at kun 89 ektefeller omfattes av endringen.

Kvinner i reindriften er ingen homogen gruppe kvinner, men varierer i alder, tilknytning til lønnsarbeid og reindriften. Felles er at de har vært relativt lite ”synlige” i dagens reindriftsnæring. Det er derfor viktig å belyse situasjonen ut i fra reindriftskvinnenes ulike ståsted. I vurderingen av tiltak er det nødvendig å ta hensyn til disse variasjonene. Eventuelle tiltak må derfor differensieres i forhold til målgruppene. Blant kvinner med tilknytning til næringen er det tre målgrupper: kvinner som arbeider full tid i næringen, kvinner som er

deltidsarbeidende i og utenfor næringen, og unge kvinner som kan tenke seg næringen som en fremtidig arbeidsplass

Barne- og familiedepartementet skriver i høringsnotat om endringer i likestillingsloven følgende under 3.2: ”FNs kvinnekonvensjon artikkel 4 slår fast at det skal være adgang til å særbehandle det ene kjønn for å fremme likestilling. Det skal dreie seg om midlertidige tiltak som ikke videreføres når likestilling på det relevante området er oppnådd. Videre regulerer artikkelen særtiltak som har til formål å fremme reell likestilling, inntil likemuligheter og likebehandling er oppnådd. Siden konvensjonens formål er å eliminere diskriminering av kvinner, omfatter artikkelen om særbehandlingen først og fremst tiltak til fordel for kvinner. Konvensjonen utelukker imidlertid ikke at særtiltak rettes mot menn, forutsatt at dette bidrar til å fremme likestilling og kvinners stilling i samfunnet. Konvensjonen stiller antakeligvis ikke staten helt fritt mht om den ønsker å bruke adgangen til positiv særbehandling. Det følger av artikkel 3, artikkel 10 og artikkel 11 at staten skal sette i verk ”alle hensiktsmessige tiltak” for å sikre kvinners likestilling med hensyn til arbeid og utdanning.”

I det følgende tar arbeidsgruppen for seg en del av de mest sentrale utfordringene knyttet til kvinnes situasjon i næringen. Gruppen kommer også med forslag til tiltak og hvilke problemstillinger det fortsatt bør jobbes med.

4. Holdninger

En type hindring eller mulighet for å styrke kvinnes posisjon i næringen er de holdninger kvinner kan bli møtt med innenfor næringen og forvaltningen. Dette blir også påpekt i St. melding 28 (1991-92:17) der det sies at en av de viktigste hindringer for å styrke kvinnes posisjon antakelig er de holdninger som kvinner blir møtt med både i næringen og i forvaltningen, men samtidig stilles det krav til reindriftskvinner om at de skal gjøre det samme arbeidet som menn dersom de skal ha et legitimt krav på driftsenhet.

Som tendensen har vært i andre primærnæringer, har forståelsen for og holdningene til likestilling i reindriften vært svak. Det er et faktum at menn dominerer i primærnæringene, det er få kvinner som arbeider i primærproduksjonen i reindriften eller jordbruket, og det blir derfor menns vurderinger og holdninger som preger arbeidet. Kvinner jobber stort sett innen servicenæringen, der er menn fraværende, og det blir kvinners vurderinger og holdninger som preger arbeidet. Guttene bor lengst hjemme, ofte i påvente av å overta gårds- eller reindrifta. NIBRs undersøkelse i 1995 (1995:18) viste at reindriftsbakgrunn ser ut til å forsterke kjønnsforskjellene noe (jenter satser på utdanning, mens guttene venter på å overta driftsenheten).

Det har skjedd en maskulinisering av reindriftsnæringen. Å være reineier blir definert som aktiv i forhold til flokken (siidadoallu), kun det direkte arbeidet med reinen blir prissatt. Kvinner som gjør de samme oppgavene som menn innen reindriften, utgjør en minoritet. Mange kvinner er ikke blitt opplært til å jobbe direkte med rein, men med báikedoallu (en husholdssammenslutning med komplekse arbeidsoppgaver). Et utvidet perspektiv på reindrift gir bedre muligheter for kvinner, som eksempelvis alle forberedelser som gjøres til slaktning og flytting (NIBR/Norut Samfunn 2002:61). Det ser ut til at foreldrene favoriserer guttene i reindriftsarbeidet, og oppmuntrer ikke jentene til å delta. Både utviklingen i lov- og avtaleverk som i stor grad usynliggjør kvinner, den teknologiske utviklingen med blant annet scooter som viktig arbeidsredskap (nye driftsformer) og endring av fokus fra naturallushold til

pengehushold har i stor grad ført til en sterkere grad av maskulinisering av næringen, ifølge Samarbeidsprosjekt 2002 NIBR/Norut Samfunn "Kvinner i reindriften". Også motoriseringen har bidratt til maskulinisering, blant annet på grunn av at snøscooteren ofte betraktes om et maskulint domene, samtidig som motoriseringen av gjetearbeidet har gjort arbeidet raskere, men samtidig fysisk tyngre. Dette gjør at unge mannlige utøvere er ettertraktet i næringen.

Tradisjonelt har det vært menn som har innehatt mesteparten av driftsenhetskonsesjonene og eid størstedelen av reinflokkene. Den skjeve kjønnsfordelingen skyldes blant annet at foreldrene tradisjonelt overdrar driftsenheten til en av sønnene når de selv slutter i reindriften. Guttene blir oppfordret til å utøve reindrift, og jentene begynner gjerne på skole og får utdanning. "Kvinner i reindriften" (NIBR/Norut Samfunn 2002) påpeker at en markant mannsdominans kan lett forsterke stereotype oppfatninger av kjønn og negative holdninger overfor kvinner som gjør at mange kvinner opplever diskriminering og overtramp, samt at stereotype oppfatninger av kjønn og negative holdninger overfor kvinner ikke er noe særegent for reindriften, men har preget primærnæringene og andre mannsdominerte arenaer for øvrig.

Holdninger i reindriftssamfunnet gjør at få jenter får mulighet til å starte opp med egen driftsenhet. Dette er en uheldig og uønsket utvikling. Tilstedeværelsen av kvinnene og familien i reindriften fungerte som "fredsmegling". Når kvinnene forsvinner ut av aktiv reindrift, så forsvinner dessuten også for eksempel bruk av samiske klær, og mattradisjonene opprettholdes heller ikke. Alt som tidligere ble tatt vare på ved slakting, blir nå stort sett kastet. Samisk kulturarv forsvinner når kvinnene forsvinner. Kvinnene hevder at den tradisjonelle arbeidsfordelingen blir ødelagt. Kvinneseminalet i Alta 2001 minnet om at "reindriften trenger både menn og kvinner, det er ingen enkeltmannsbedrift".

I ovennevnte rapport (NIBR/Norut Samfunn 2002) blir det pekt på at en ville fått et "bedre miljø" med kvinner, mer struktur og stabile og permanente forhold. Der familier er med, blir det mer harmonisk miljø. Noen typer manndominerte miljøer er ugunstig for kvinner og barn. Sosialisering av barn inn i reindriften skjer ikke når kvinnene ikke er til stede. Det er kvinnene som blir overlatt ansvaret for barna, og barna mister da mye kunnskap om reinflokk og drift når far ikke er der og kan bidra. Kvinner er også en forutsetning for en mer økologisk reindrift og dermed får man utnyttet alle verdier av reinen, samtidig som kvinner er en forutsetning for tradisjonell reindrift.

Også kvinnes egne holdninger må endres, enten det er snakk om å ha nok selvtillit til å ta lederposisjoner i næringsorganisasjonene/styrende organer eller å lære opp jenter på lik linje med guttene. Svært få jenter får overta driftsenheten etter foreldrene sine, den går til en sønn i familien. Bare hvis det ikke finnes sønner i familien, blir døtrene lært opp og overtar driftsenheten.

Det er igangsatt praktisk opplæring for å få fagbrev i reindrift i 2002. Det er utarbeidet en midlertidig læreplan i reindrift (for opplæring i bedrift). Evaluering av fagopplæring i reindrift gjort av Samisk høgskole i 2004 viser at jentene kritiserer læreplanen for å være mest rettet inn mot gutter, og at læreplanen er med på å opprettholde gamle myter og holdninger. Evalueringen viser at den er dominert av den tradisjonelle mannsrollen i reindriftnæringen. Evalueringen sier at slik læreplanen er utformet, kan den utvilsomt oppfattes å helle sterkt mot det som tradisjonelt har vært den mannlige rollen i reindrift. Dette sies å ha sammenheng med at spesifikke typer mannsarbeid er nevnt konkret i planen, mens viktige kvinnearbeid ikke er like eksplisitt uttrykt. Evalueringen sier at "når noen av lærlingene har pekt på at læreplanen

er dominert av tradisjonelle mannsoppgaver, er det mer med bekymring for at nødvendig arbeid, og oftest det som er utført av kvinner, faller utenfor”.

Evalueringen viser til at viktig arbeid som gjenstår, er gjennomgang og revidering av læreplanen. Det sies at en må ta beslutning om læreplanen skal være identisk for alle eller om man skal åpne for en større eller mindre differensiering, dvs. om de skal gis anledning til å velge hovedmomenter inn og ut av planen, og hva disse hovedmomentene i så fall skal inneholde. I denne sammenhengen mener evalueringen at det må drøftes om en for eksempel skal ta med tradisjonelt arbeid innenfor duodji eller nyere emner innenfor verdiskaping.

Arbeidsgruppen vil understreke at holdninger over tid kan endres både gjennom holdningsskapende arbeid og tiltak som styrker kvinnes posisjon i reindriftsnæringen. Uansett hvilken innfallsvinkel som velges, tar det tid å endre holdninger. Arbeidsgruppen mener begge typer tiltak er nødvendige dersom holdninger skal endres. Tiltak som har som mål å direkte styrke kvinnes posisjon i reindriften, omtales senere i rapporten. Ved siden av slike konkrete tiltak er det behov for holdningsskapende arbeid. Holdningsskapende arbeid må rette seg både mot kvinner og menn, unge og eldre.

TILTAK:

- Norske reindriftsamers landsforbund må drøfte betydningen av kvinner i reindriften, og utarbeide en plan for holdningsskapende arbeid blant medlemmene, samt synliggjøring av kvinnes kompetanse.
- Reindriftsforvaltningen/Landbruks- og matdepartementet utarbeider en plan for hvordan forvaltningen kan bidra til holdningsendringer i egen organisasjon.
- Reindriftsforvaltningens årlige økonomiske rapporter må synliggjøre kvinnes arbeid i reindriften.
- Over reindriftsavtalen settes det av midler for utgivelse av bok om reindriftskvinnens muligheter og rettigheter – lover, regler, avtaler og rettskunnskap om ekteskapslovgivning, reindriftsloven, trygder og forsikringer, formuesordninger, arv, oppløsning av ekteskap/samboerskap etc.
- Opplæringsavdelingen i Sametinget, i samarbeid med næringsorganisasjonen Norske Reindriftsamers Landsforbund, må sørge for at Læreplan i reindrift endres slik at den er mer tilpasset jentene. Det vises til punkt 7. Rekruttering.
- Under de årlige reindriftsforhandlingene må likestillingsperspektivet i reindriften settes på dagsorden. Partene må forplikte seg til å rapportere på status for arbeidet. De årlige avtalene skal inneholde forpliktelser mht. videre oppfølging av dette arbeidet.

5. Reindriftsloven

Det offentlige har et ansvar for at den næringspolitikk som utøves, virker positiv i likestillingssammenheng.

Situasjonen er i dag at av samtlige driftsenheter i næringen er det bare 16 % som er registrert med kvinnelig leder. I de fleste tilfeller viser det seg å være mannen som blir stående som driftsenhetsinnehaver etter et samlivsbrudd. Kvinnen vil da stå uten økonomisk sikkerhet som vil gjøre det vanskelig å kunne ha en uavhengig og sterk stilling i reindriften. Dette medfører en svekkelse av kvinnes posisjon i næringen.

Dagens reindrifftslov må anses som kjønnsnøytral. Det samme gjelder reindrifftslovutvalgets forslag til ny lov, jfr. NOU 2001:35. Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig i et likestillingsperspektiv dersom bestemmelsene i praksis motvirker likestilling mellom kjønnene. Norge har ratifisert FN's kvinnekonsensjon. Konsensjonen er det viktigste redskapet på overnasjonalt plan i arbeidet for å bedre kvinners stilling i alle deler av verden. Statene som har ratifisert konsensjonen plikter å innarbeide de enkelte artiklene i nasjonal lovgivning og iverksette tiltak som sikrer oppfølging i praksis. På mannsdominerte områder kan det være et stort behov for synliggjøring av kvinnekonsensjon og de forpliktelser som ligger i den.

I forslaget til ny reindrifftslov under kap. 11.4.6 § 4-6 Opphør av ekteskap eller samboerskap, Merknader til § 4-6 (s. 145), sies følgende:

"Hvis ektefellene eller samboerne har hver sin siidaandel, følger det av § 4 –5 nr. 1 tredje ledd, jf. nr. 2, at disse under samlivet blir behandlet som en siidaandel. Ved ekteskapets eller samboerskapets opphør, blir siidaandelene på ny betraktet som to separate, og partene blir ansvarlig leder for hver sin. Det kan i et slikt tilfelle være vanskelig for begge å fortsette reindrifften innenfor samme siida."

Etter arbeidsgruppens mening er forslaget utilstrekkelig i et likestillingsperspektiv. Det er ikke ønskelig å inndra en siidaandel (konsesjon) som følge av ekteskap. I oppfølgingen av lovforslaget må det derfor tas hensyn til dette slik at den nye loven i praksis ikke svekker kvinnenens posisjon i reindrifftsneringen.

TILTAK:

- I tilknytning til lovrevisjonen som pågår i Landbruks- og matdepartementet, må det sørges for at den nye loven ikke legger opp til bestemmelser som i praksis motvirker likestilling mellom kjønnene.
- Lovens kjønnsnøytrale utgangspunkt må komme klart frem i forskrifter/rundskriv.
- Det må sørges for at forvaltningen av reindrifftsloven er i samsvar med dens kjønnsnøytrale intensjon.
- Det bør utvikles indikatorer som legges til grunn for en kontroll av praktiseringen av loven, og som det med jevne mellomrom rapporteres i forhold til.

6. Reindrifftsavtalen og de økonomiske virkemidlene

6.1 Generelt

Et hovedmål bør være å sikre kvinner et selvstendig inntektsgrunnlag i reindrifftsneringen. Dette for å unngå at kvinners sedvanemessige rettigheter gradvis svekkes som følge av lovregulering, forvaltningspraksis og samfunnsutvikling. Det offentlige har et ansvar for at den næringspolitikk som utøves virker positivt også i et kjønnsperspektiv og i likestillingsammenheng.

Et spørsmål som ofte har vært reist i debatten omkring kvinnenens situasjon i reindrifften, er om neringen kun skal forvaltes som en kjøttprodusent eller om det er behov for en mer allsidig næringsstilpasning. Dagens reindrifftsavtale med gjeldene forskrifter gir ikke rom for annet enn ensidig kjøttproduksjon med litt salg av andre avgiftspliktige næringsinntekter fra reinen.

Undersøkelser viser at en av årsakene til kvinnenes reduserte deltagelse i reindriften skyldes et stort behov for lønnsinntekter. Når man vet at kvinnenes arbeid i reindriften i stor grad er knyttet til andre aktiviteter enn primærdelen, vil støtteordninger som i hovedsak fokuserer på denne delen av reindriften ikke bidra til å gi incentiver for kvinnene til å være i reindriften.

Over reindriftsavtalen er det spesielt vilkårene knyttet til post 75 Kostnadssenkende og direkte tilskudd som er det relevante i forhold til spørsmålet om et utvidet perspektiv på reindriften i og med at dette er det sentrale virkemiddelet i forhold til produksjonsstøtte. Et viktig spørsmål er hvordan dette virkemiddelet kan og bør brukes for å stimulere til økt deltagelse fra kvinnene i reindriften.

Med samme vektlegging som i dag, dvs. støtten går i hovedsak til primærdelen, vil sekundærproduksjonen fortsette å bli redusert. Hvis man innenfor en slik ramme skal legge til rette for en økt deltagelse fra kvinner, må innsatsen rettes inn mot å få flere kvinner inn i primærproduksjonen. Da er det nødvendig både å vurdere praksis med tildelinger av konsesjoner, og vilkårene knyttet til utbetaling av ordningene under posten kostnadssenkende og direkte tilskudd.

For at målsettingen om å skaffe kvinnene et selvstendig inntektsgrunnlag i reindriftnæringen skal oppnås, er det etter arbeidsgruppens syn nødvendig å definere reindriften i et utvidet perspektiv, og i den forbindelse vurdere innretningen av virkemidler og vilkår under reindriftsavtalen. I en slik vurdering må en imidlertid også trekke inn andre sentrale målsettinger for reindriften, ikke minst for å få et klart mulig bilde av handlingsrom og konsekvenser. Når dette foreligger, vil en ha et best mulig grunnlag for å vurdere eventuelle endringer.

Det ligger ikke innenfor arbeidsgruppens mandat å sette i gang en slik utredning. Nedenfor vil vi likevel trekke frem noen problemstillinger knyttet til sentrale vilkår innenfor reindriftsavtalen, nemlig driftsenhetsvilkåret, vilkårene for produksjonstilskudd og ektefelle tillegg.

6.2 Driftsenhetsvilkåret

Reindriftsloven av 1978 innførte driftsenhetsbegrepet etter kopi av landbruket med kjøttproduksjon som hovedelement. Kvinnene i reindriften påpeker at det ikke ble tatt hensyn til sedvaner og tradisjoner i samisk reindrift. Kvinnenes kunnskaper, f.eks. duodji, ble redusert fra en naturlig del av driften til å være et biarbeid. Driftsenhetsbegrepet innførte enmannsbedriftssystem i reindriftnæringen, og dermed ble siidasystemet med familieenheter usynliggjort. Dette bidro til å frata kvinnene en viktig funksjon i reindriften.

Reindriftskvinnenettverkens møterapporter fra 2000 påpeker at kartlegging med utgangspunkt i kvinnenes egne erfaringer i reindriften identifiserer driftsenheten som den sentrale rettslige problemstillingen for majoriteten av kvinnene. Rapportene slår også fast at reindriftskvinner anser reindriftslovens bestemmelser om driftsenhet og tildelingspraksisen som sentrale for deres situasjon.

De fleste økonomiske tilskuddsordningene er på en eller annen måte knyttet opp mot driftsenhetsvilkåret. Dette har store konsekvenser for reindriftskvinnene som ikke selv har driftsenhet, og som på grunn av dagens regelverk er tvunget til å sortere under ektefellens driftsenhet. I de tilfeller hvor kvinner har en felles driftsenhet med ektemannen, vil hun

normalt måtte sortere under ektemannens næringsvirksomhet, altså vil de fleste kvinner innlemmes i en felles driftsenhet ved ekteskapets inngåelse.

6.3 Produksjonstilskudd/ektefelle tillegg

Produksjonstilskuddet er i reindrifftsavtalen erstattet med en produksjonspremie og beregnes med en prosentsats på 25 prosent på basis av avgiftspliktig salg av kjøtt og andre inntekter fra reinen. Denne ordningen skal også gjelde for inntekter relatert til salg av duodjiprodukter: ”Videre utbetales det produksjonspremie for andre avgiftspliktige inntekter fra videreforedlede produkter fra rein, samt bearbeidede produkter fra rein, herunder husflidsvarer”. Sistnevnte ordning ble innført ved siste reindrifftsavtale. Som et ledd i en kvinne- og familiepolitikk utbetales det et ekstra driftstilskudd, et ektefelle tillegg, til de driftsenheter hvor begge ektefellene utøver aktiv reindrift. Satsen for dette tilskuddet er redusert fra kr 50 000,- i 2002/03 til kr 25 000,- fra 2003/04. Et slikt tilskudd faller bort dersom en av ektefellene ved siste ligningsoppgjør har mer enn 150 000 kroner i brutto inntekt utenom reindriften.

En indikator som kan si noe om hvor stor andel av produksjonstilskuddet som går direkte til kvinner, er oversikten over antall driftsenheter fordelt på kjønn. Som nedenstående tabell viser, er 16 prosent av driftsenhetene som er registrert på kvinner.

Fordeling av dr.enh. etter innehavers kjønn 2003/04			
Reinbeite- område	Kjønn		Kontroll- sum
	Menn	Kvinner	
Polmak/Varanger	35	9	44
Karasjok	112	29	141
Øst-Finnmark	147	38	185
Vest-Finnmark	211	30	241
Troms	39	11	50
Nordland	38	5	43
Nord-Tr.lag	32	5	37
Sør-Tr./Hedmark	24	6	30
Totalt	491	95	586

Næringsoppgaven for reindrift danner grunnlaget for produksjonspremien over reindrifftsavtalen. Dette innebærer at reindrifftskvinner som leverer egen næringsoppgave ikke får utbetalt produksjonspremie over reindrifftsavtalen selv om inntektene kommer fra bearbeidelse av biprodukter fra reinen. Dette kan medføre, som nevnt foran, at støtteordningene gir lite incitament til bearbeidelse av reinprodukter. Dermed vil det også kunne føre til at færre kvinner vil velge å skaffe seg et selvstendig inntektsgrunnlag i reindriften.

Når det gjelder ektefelle tillegg, viser tabellen under at det er få personer som mottar dette. Vi har ikke oversikt over fordelingen mellom kjønnene, men det må antas at størstedelen av de som mottar tilskuddet er kvinner. Som tabellen viser er det totalt 89 personer som har mottatt ektefelle tillegg. Dette utgjør under halvparten av ektefellene innenfor reindriftnæringen.

Reinbeite- område	Antall innvilgede ektefelletillegg 2003/04
Polmak/Varanger	5
Karasjok	18
Øst-Finnmark	23
Vest-Finnmark	30
Troms	5
Nordland	10
Nord-Tr.lag	14
Sør-Tr./Hedmark	7
Totalt	89

Det er kommet mye kritikk for at ektefelletillegget ble halvert. Men i og med at det samtidig ble foretatt en utvidelse av hvilke produkter som kan få produksjonspremie, er det vanskelig å si hvordan de berørte kvinnene kom ut totalt sett.

For øvrig er ektefelletillegget knyttet til ektefellen. I og med at partnerskapsloven gir registrering av partnerskap samme rettsvirkninger som inngåelse av ekteskap (med de unntak som følger av §4) bør ektefelletillegget også gis til registrerte partnere.

Ektefelletillegget er et tillegg som gis uavhengig av om mottakeren utøver en produksjon i næringen. Etter arbeidsgruppens syn bør det så langt som mulig tilstrebes å gi tilskudd som stimulerer til produksjon. Vi vil imidlertid ikke tilrå noen ytterligere endringer uten at det er foretatt en mer helhetlig vurdering av hvordan kvinnenes inntektsgrunnlag i reindriften skal styrkes. I en slik vurdering bør en også få frem tall som viser hvordan kvinnene kom ut totalt sett gjennom omleggingen.

6.4 Kvinnerettede tiltak øremerket over reindrifftsavtalen

Prosjektet *Kvinnerettede tiltak i reindriftsnæringen* ble igangsatt av Kommunal- og regionaldepartementet (KRD). KRD bevilget i 1999 og 2000 1,9 mill. kr. til prosjektet. Hovedmålet med prosjektet var *å oppnå en forbedret stilling for kvinner i reindriftsnæringen*. I 2001 ble prosjektet videreført som en ordning over reindrifftsavtalen. Det ble avsatt 1 mill. kr. til ordningen, som har blitt videreført i forbindelse med de senere forhandlingene. Reindrifftsens utviklingsfond har vært styre for ordningen med Reindrifftsforvaltningen som saksbehandlende organ.

Som et ledd i gruppens arbeid, ble det satt i gang en evaluering av disse midlene. Denne ble foretatt av Agderforskning. Sammendrag av evalueringen følger vedlagt.

Hovedkonklusjonen fra evalueringen er at virkemidlene har bidratt til økt aktivitet blant reindrifftskvinnene, og at det er behov for denne type virkemidler. Det anbefales imidlertid en del omlegginger i bruken. Mor/barn opplæring har vært en sentral del i bruken av midlene. Evaluator foreslår at det tas en pause med tildeling av tilskudd til slik opplæring. Pausen bør benyttes til vurdering av alternative utforminger av opplæringen. Hensikten er å få til ordninger som gir større effekt av kunnskapsoverføringen. Når det gjelder satsingen på kvinnenettverk, fastslås det i rapporten at av ti nettverk er det kun aktiviteten i to som kan karakteriseres som god. Fem har hatt liten aktivitet, mens tre har vært inaktive. Evalueringen

anbefaler derfor at Reindriftsforvaltningen vurderer sin rolle i et videre arbeid med nettverkene, herunder om de skal delta mer aktivt enn tidligere og hvordan de skal delta.

Arbeidsgruppen vil anbefale at forslagene i evalueringsrapporten følges opp. Dersom det foretas slike vurderinger/omlegginger av praksis, anbefaler arbeidsgruppen at avsetningen over reindrifftsavtalen til kvinnerettede tiltak økes.

Det påpekes også at det må vurderes hvordan familie- og kvinnespørsmål kan integreres bedre i det daglige arbeidet i Reindriftsforvaltningen. Etter evaluators mening er denne type arbeid i alt for stor grad blitt sett på som et ansvar for familie- og kvinnekonsulentene. Arbeidsgruppen slutter seg til forslagene i rapporten, og vil påpeke behovet for at oppfølgingen av rapporten prioriteres tilstrekkelig.

TILTAK:

- Flere i arbeidsgruppen ønsker å heve ektefelletillegget og taket på produksjonspremien.
- Arbeidsgruppen er enig om at det bør snarest settes i gang en utredning der de mest sentrale økonomiske virkemidlene under reindrifftsavtalen gjennomgås med sikte på å legge bedre til rette for at kvinnene kan skaffe seg et selvstendig inntektsgrunnlag i reindrifftsneringen. I et slikt arbeid må også ordningene og forvaltningspraksis vurderes i forhold til likestillingsloven. Det bør settes av midler over reindrifftsavtalen til en slik gjennomgang.
- Reindrifftsavtalen og ordningene som blir foreslått eller som er iverksatt, må gjennomgås for å sikre at de ikke fungerer kjønnsdiskriminerende. Som en del av det ordinære budsjettarbeidet må reindrifftsavtalen bli kjønnsvurdert.
- Ordningen med øremerkede tilskudd til kvinnerettede tiltak bør videreføres. Midlene bør økes under forutsetning av at anbefalingene i evalueringsrapporten følges opp. En del av økningen bør øremerkes arbeidet med oppfølgingen.
- Målsetninger for satsningen for midlene bevilget over reindrifftsavtalen 2005-2006 foreslås å være:
 - Hovedmålet for satsningen er å oppnå en forbedret stilling for kvinner i reindrifftsneringen.
 - Dette vil skje gjennom følgende delmål:
 - Sikre og øke kvinners deltagelse i reindrifften og reindrifftsrelaterte aktiviteter
 - Sikre yrkesmessig likeverd mellom menn og kvinner i reindrifftsneringen
 - Sikre at kvinner bidrar til å styrke og videreutvikle det samiske kulturinnholdet og vedlikeholde kunnskapsoverføringen i reindrifftsneringen
 - Bidra til å synliggjøre kvinners verdiskaping i reindrifftsneringen.
- Over de øremerkede midlene skal det fortsatt kunne gis støtte til kvinnenettverkene, men oppfølgingen og innretningen endres i tråd med forslag i evalueringsrapporten.
- Ordningen med tilskudd til mor/barn opplæring videreføres ikke i dagens form. Det vises her til omtalen av evalueringen under punkt 6.4. Videre vises til forslag i rapportens punkt 11 Tradisjonelle kunnskaper.
- Synliggjøre den verdiskaping som kvinnene tilfører næringen, og jobbe for å inkorporere dette i forhandlingsdokumentene.
- Ektefelletillegget bør også tildeles partnere.
- Kjønnspektivet må settes på dagsorden under reindrifftsforhandlingene. Partene må enes om å utarbeide en likestillingsplan, fremdrifftsplan og rapporteringsplikt.

7 Rekruttering .

Det er i dag erkjent at det er uheldig at kvinner forsvinner fra reindriftsnæringen. Det må derfor være et mål å rekruttere kvinner til næringen. Rekruttering må ses på i et bredt perspektiv, og må også komme primærleddet til gode. Ressursregnskapet for reindriftsnæringen for reindriftsåret 2001-2002, sier under Målsetninger, utfordringer og strategier (s.2) følgende:

”Reindriftsforvaltningen synes det er nødvendig å foreta en ny gjennomgang av situasjonen i reindriftsnæringen, og vil derfor ta initiativ til at det utarbeides en ny stortingsmelding om reindrift. Dette er nødvendig all den tid det har skjedd store endringer i reindriftsnæringen de seinere årene. Det er også nødvendig å foreta en gjennomgang med sikte på å sette kvinnenes stilling i fokus og foreta en ny gjennomgang av rekrutteringen til reindriftsnæringen. Det er en viss uro knyttet til at det er få ungdommer som får mulighet til etablering. Dette kan føre til en ”forgubbing”, som i neste fase vil være en trussel for næringens fremtid. ”

Lærlingordningen i reindrifta gir nå jentene mulighet for å delta i selve reindriftsarbeidet, men opplæringsplanen må bedre tilpasses jentenes interesser. Reindriften trenger folk med reindriftskunnskap, både kvinner og menn, til ulike oppgaver, og ikke minst trengs ungdom med relevant utdannelse. Her spiller lærlingordningen i reindriften en sentral rolle. Gjennom å lære seg å kjenne produksjonen, gir også ordningen mulighet for de unge til å bidra til å utvikle det unike produktet som reindriften gir. I tillegg til at læreplanen bør tilpasses bedre til jentene, så bør det være et prinsipp å prioritere det underrepresenterte kjønn.

Det som tidligere var på privatnivå, er nå profesjonalisert. Dette gjelder ikke minst markedsføring og salg. Samtidig vet vi at det er mange høyt utdannede kvinner med tilknytning til næringen. Dette er en ressurs som bør kunne nyttes i næringen. I tillegg til markedsføring og salg, er det behov for kompetanse på organisasjonsutvikling, videreforedling og produktutvikling. Dette er en utfordring både for næringen og Verdiskapingsprogrammet for rein (VPS-rein). Arbeidsgruppen vil derfor utfordre Innovasjon Norge til å tak i denne problemstillingen.

I og med kvinnenes lave andel av driftsenheter, er det nødvendig å være bevisst på kvinneperspektivet når det gjelder tildeling av nye driftsenheter. Selv om det de siste årene har vært tilnærme full stans i tildelingen av driftsenheter, bør prinsippet om full likestilling også på dette punkt gjelde. Dette krever en endring i tildelingsprosessen slik at minst 40% av driftsenhetene skal gå til det underrepresenterte kjønn, under forutsetning av at vilkårene for tildeling ellers er tilstede.

TILTAK:

- Læreplanen for lærlingsperioden i bedrift for fagbrev i reindrift må evalueres av Opplæringsavdelingen, i Sametinget i samarbeid NRL, i et kjønnsperspektiv for å se hvordan den må tilpasses jentene bedre.
- Et naturlig prinsipp å prioritere det underrepresenterte kjønn innenfor lærlingordningen, med minst 40% av lærlingplassene.
- Det bør innføres som prinsipp at minst 40% av driftsenhetene skal gå til det underrepresenterte kjønn. Ved alle nye tildelinger av driftsenheter må dette prinsippet gjelde.

Dette vil i praksis kunne innebære at kvinnelige søkere blir prioritert ved tildelinger de nærmeste årene, under forutsetning av at vilkårene for tildeling ellers er tilstede.

7.1 . Skole for barn av reindriftssamer

Sosialisering av jenter og gutter inn i reindriftsykket gjennom aktiv egen deltaking og medvirkning er en vesentlig faktor for å rekruttere og skape interesse for arbeidet.

Både den nye opplæringsloven og Reform 97 legger føringer i forhold til viktigheten av å trekke kultur generelt og flerkulturelle aspekter spesielt mer inn i undervisningen. Med Reform 97 kom nye læreplaner, og for første gang også en egen samisk læreplan (L97 Samisk) som primært skal brukes i det samiske forvaltningsområdet. Sametingets ansvar og myndighet i forhold til samisk opplæring er styrket. Opplæringsloven slår fast at alle borgere gjennom læreplanene skal få kjennskap til samenes språk, kultur og samfunnsliv.

Skoleverket må kunne tilby opplegg som også er tilpasset reindriftsnæringen, og dermed ivareta elevenes bakgrunn slik at undervisningen og organiseringen av skolen er tilpasset den virksomhet som barna har i sitt hjemmemiljø. Dette betyr at fjellskoleopplegg for barn av reindriftssamer skal være en del av det ordinære undervisningsopplegget. Lokale tilpasninger står sentralt i samisk læreplan. Barn av reindriftssamer må føle trygghet i en skole der elevenes identitet, språk, bakgrunn, kulturelle tradisjoner og kunnskaper er ansett som verdifulle, og der undervisningen gir barna et positivt selvbilde. Skolen må være en viktig bastion for samisk språk og spesielt viktig for bevaring av reindriftsfaglig terminologi som er et uunnværlig hjelpemiddel i forbindelse med utøvelse av reindriften.

Lærere og foreldre kan ved godt samarbeid tilfredsstille barnas kunnskapsbehov. Foreldrene har primæransvaret for oppfostringen av sine barn, også i skolesammenheng. Dette ansvaret er sterkt fremhevet i det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen. Lokale skolemyndigheter må unngå en kollisjon mellom skolens og elevenes verdier. Dersom skole og hjemmemiljø ikke står for felles verdier, vil det kunne skje en desosialisering av elevene. Deres opprinnelige tilhørighet vil kunne svekkes, noe som igjen vil kunne få følger for personlighetsutviklingen. En trygg og stabil oppvekst framheves som det viktigste grunnlaget for senere liv som voksen.

I diskusjonen om framtidig skolestruktur og opplæringsmodeller, må språkpolitiske og språkpedagogiske spørsmål sterkere vektlegges. Språkpolitisk er det viktig at det finnes skoler som er en bastion for samisk språk, der alle snakker samisk og har dette språket som sitt sterkeste. I et slikt miljø vil samisk språk i alle sine nyanser bli overført *både* på uformelt og formelt vis. Bevaring, beskyttelse og videreutvikling av det samiske språket og den samiske kulturen er viktige oppgaver og utfordringer.

Spesielt viktig er bevaring av tradisjonskunnskap og tradisjonell livsform og næringsutvikling, en kunnskap som kjennetegnes ved å være erfaringsbasert og ervervet gjennom generasjoner og overført fra generasjon til generasjon ved aktiv deltagelse i aktivitetene og ved muntlig overføring. Tradisjonskunnskapen er viktig når den kan overføres og benyttes i nye sammenhenger. En samisk skole er "en skole for et folk og kultur med egne og selvstendige standarder for innhold, kvalitet og mål for kunnskap".

I reindriften kreves det at alle som inngår i familien tar del i arbeidsoppgavene som er nødvendige i løpet av et reindriftsår. Opplæring, kunnskap og erfaring skjer gjennom

deltakelse i ulike arbeidsoppgaver, og disse er grunnleggende elementer for å føre reindriftskulturen videre. Reindriftskunnskap er ikke noe man kan lære ved å sitte på skolebenken. Reindriftskunnskapen er en erfaringsbasert kunnskap, som tilegnes gjennom å være i landskapet hvor arbeidet finner sted. Den reindriftsfaglige terminologien er en svært viktig og sentral del av den samiske reindriftsnæringen. Å delta ute i det store arbeidsfellesskapet er viktig for ivareta og vedlikeholde den spesielle reindriftsfaglige terminologien. Dette betyr at barn og ungdom må få mer tid til opplæring i reindriftskunnskap i reindriftsmiljøet; ved flokken og i siidasystemet. Det må finnes strukturelle løsninger slik at utdanningssystemet kan ta hensyn til og tilpasse barns og ungdoms behov for opplæring i reindriftsmiljøet.

Ved å integrere tradisjonskunnskap og reindriftskunnskap i undervisningen, kommer kunnskapsoverføringen til gode for både jenter og gutter. Også fjellskoleopplegget skal være tilpasset både jenter og gutter. Via dette opplegget læres også jentene til å ta naturlig del i reindriftens ulike arbeidsoppgaver. Når barna er ute i reindriftslandskapet, vil det også kreve at hele familien, både mor og far, er tilgjengelige og begge kunnskaper har like stor verdi.

TILTAK:

- Tradisjonskunnskap og reindriftskunnskap må bli en integrert del av undervisningen.
- Barn av reindriftssamer må kunne delta i ”reindriftsskole” der fjellskoleopplegget er en del av undervisningsopplegget.

8. Skatte- og avgiftsrettslige forhold

8.1 Likningsloven

Møterapportene fra de forskjellige reindriftskvinnenettverkene i 1999 og 2000 viser med tydelighet at skatte- og avgiftsforhold framstår som et stort problem. Dette har først og fremst sammenheng med at mange reindriftskvinner opplever det slik at de nærmest automatisk blir skattemessig underlagt mannen (Henriksen, 2001). Dette er imidlertid ikke et særskilt problem for reindriftskvinner – tilsvarende finner man også for kvinner i andre næringer. Skatteloven skiller ikke mellom reindriftskvinner og andre kvinner, ikke mellom kvinner som har driftsenhet og kvinner som ikke har det, ikke mellom ektefeller som har felles driftsenhet og ektefeller som ikke har det, og heller ikke mellom kvinner og menn. I skatteloven er det bare et skille – og det er skillet mellom gift og ugift. (Dalseng, 2004).

”Ektefeller lignes under ett for begge formue og inntekt når ikke annet er bestemt i denne lov” (Sktl. § 2-10).

Dette innebærer at når reindriftskvinner opplever skatte- og avgiftsrettslige spørsmål som problematisk, så har det sammenheng med de samme årsaksforhold som gjør at kvinner i andre næringer opplever slike spørsmål som problematiske. Tradisjoner og holdninger fra en tid da kvinner var hjemmeværende gjør seg gjeldende den dag i dag – kanskje spesielt innenfor primærnæringene. Problemet er ikke de skatte- og avgiftsrettslige forhold i seg selv, men mangel på informasjon og opplysning om hvilke rettigheter og plikter kvinner har innenfor lovverket, og hvilke muligheter som finnes. (Dalseng, 2004).

”Har begge ektefeller inntekt, kan hver av dem kreve at inntekten lignes særskilt” (Sktl. §2-11, første ledd).

Ligningsmyndighetene forholder seg til de opplysningene de mottar. Hvis alt av næringsinntekter og næringsseier er ført på mannen, må de gå ut fra at dette er riktig. Ligningsmyndighetene kan ikke gå inn og gjøre skjønsmessige fordelinger. (Dalseng, 2004). Det er selvangivelsen som er det viktigste grunnlaget i skatte- og avgiftsspørsmål, mens næringsoppgaven er å anse som vedlegg. At ektefeller leverer felles næringsoppgave har derfor ikke direkte betydning for ligningen, og bør derfor heller ikke oppleves som problematisk for noen av partene. Det som derimot har betydning, er hvordan opplysninger fra næringsoppgaven fordeles i hver av ektefellenes selvangivelser. Dette er forhold som må avklares mellom ektefellene, og ikke av ligningsmyndighetene. (Dalseng, 2004).

En medvirkende årsak til at reindriftskvinner opplever skatte- og avgiftsrettslige forhold som problematiske, er at kommunale skattemyndigheter i mange tilfeller har vist seg å ha en svært ulik praksis (Henriksen, 2001). I følge Dalseng (2004) er dette noe ligningsmyndighetene har tatt tak i, og som har blitt mye bedre de senere årene. Vest-Finnmark ligningskontor avdeling Karasjok har nå ansvaret for all reindriftsligning i Finnmark og Nordland. På sikt er det meningen at dette kontoret skal ta over reindriftsligningen for hele landet.

Et annet forhold som fremstår som problematisk, er at det foreligger flere eksempler på at kvinner etter ekteskapsinngåelsen har blitt slettet fra avgiftsmanntallet – til tross for at de var registrert her før ekteskapet ble inngått. Dette har blant annet den konsekvens at de ikke kan trekke fra inngående merverdiavgift på sine snøscootere. (Henriksen, 2001). I følge Dalseng (2004) er også dette noe som gjaldt tidligere. Nå fungerer det slik at kvinner etter søknad til Fylkesskattekontoret kan beholde sin plass i avgiftsmanntallet også etter ekteskapsinngåelsen.

Totalt sett er likevel konklusjonen at så lenge skatte- og avgiftsrettslige forhold oppleves som problematisk for mange reindriftskvinner, så må dette tas på alvor. Det er liten trøst i at kvinner i andre næringer opplever det på samme måte, og at det er bedre nå enn før. Spørsmålet er hvordan problemet kan løses. Henriksen (2001) antyder at årsaken til problemet, og dermed også løsningen, er knyttet til driftsenhetsproblematikken og at en isolert skatte- og avgiftsrettslig behandling av disse forhold synes lite hensiktsmessig. Hans forslag er at disse spørsmål må vurderes sammen med definisjonen av ”næringsdrift” i reindriftssammenheng, dvs. hvem som er å anse som næringsdrivende i reindrift. Ettersom skatteloven ikke skiller mellom utøvere med og utøvere uten driftsenhet, er det imidlertid tvilsomt om løsningen er å finne i driftsenhetsproblematikken. På samme måte har det lite for seg å tro at løsningen vil være å endre eksisterende lover, ettersom ligningsmyndighetene forholder seg til lover som gjelder for alle næringer. Det som derimot kan bidra til å løse problemet, og som er realistisk å få til, er å satse på informasjon og opplysning om rettigheter og plikter innenfor eksisterende lovverk.

8.2 Merverdiavgift

I Rapportene fra kvinnenettverksmøter fra årene 1999 og 2000 blir det hevdet at kvinner normalt ikke kan trekke fra inngående merverdiavgift på varer, driftsmidler og tjenester til bruk i næringsvirksomheten. I denne sammenheng vises det til at kvinners kjøp og bruk av snøscooter ofte ikke godkjennes som grunnlag for fradrag og tilbakebetaling av merverdiavgift. Dette til tross for at det er nødvendig for begge ektefeller å ha slike driftsmidler for å kunne utøve næringen på en forsvarlig måte.

Det foreligger flere eksempler på kvinner som etter ekteskapsinngåelsen har blitt slettet fra avgiftsmanntallet til tross for at disse var registrert i avgiftsmanntallet som reineier med egen driftsenhet før ekteskapet ble inngått. Dette har blant annet den konsekvens at disse ikke kan utgiftsføre sine snøscootere. Reglene er slik at hver enhet i momsregisteret kan utgiftsføre en snøscooter hver annet år. Ektemannen benytter seg av denne retten, fordi driftsenheten står i hans navn, og kvinnen har dermed ikke anledning til å utgiftsføre innkjøpene av sine snøscootere. Dette til tross for at ektefellene eier hver sin del av produksjonskapitalen (rein).

Reindriftskvinnene har også krevd at regelen om at hver enhet i merverdiavgiftsregisteret kun kan utgiftsføre én snøscooter hvert annet år, må endres. Det blir hevdet at regelen slår svært urimelig ut for kvinnene i reindriften, siden det i stor grad er menn som er innehavere av driftsenheten. De mener reindriften bør sidestilles med jordbruk, der det ikke er slike begrensninger.

Reglene for registrering finnes i merverdiavgiftsloven § 10, jf § 28. Det foreligger avgifts- og registreringsplikt når virksomheten har en avgiftspliktig omsetning på mer enn kr 30 000 pr år og virksomheten utøves i næring. Det foreligger næringsvirksomhet når aktiviteten er av en viss varighet og omfang, drives for egen regning og risiko og er objektivt sett egnet til å gå med økonomisk overskudd.

I følge Skattedirektoratet er ikke avgiftsregelverket til hinder for at to ektefeller driver hver sin avgifts- og registreringspliktig virksomhet. Hvorvidt det foreligger en eller to registreringspliktige virksomheter, må bero på en konkret helhetsvurdering. Momenter i vurderingen vil være om det er ulike typer næringsvirksomhet, om partene har avgjørelsesmyndighet over hver sin enhet, hvem tredjemann kan forholde seg til, omfanget av eventuelt samarbeid, om driftsmidler eies i felleskap, om partene fører hvert sitt regnskap etc.

Så fremt ektefellene eier hver sine kapitalenheter, men anses å drive virksomheten i felleskap, har enheten i praksis blitt registrert som én avgiftspliktig virksomhet etter merverdiavgiftsloven § 12, fjerde ledd. Denne registreringsformen har imidlertid skapt problemer i forhold til Enhetsregisteret ettersom det ikke fremkommer at det kan være snakk om et ansvarlig selskap. Virksomheten drevet i felleskap skal derfor ikke registreres som en § 12. fjerde ledd – virksomhet når det foreligger et ansvarlig selskap etter selskapsloven § 1-1. Skattedirektoratet har tatt på denne problemstillingen i fellesskriv av 20.09.2000. Spørsmålet om det foreligger en eller to avgiftssubjekter vil imidlertid måtte vurderes uavhengig av dette.

For ektefeller som begge driver reindrift, kan Skattedirektoratet ikke se noen hinder for at partene registreres hver for seg i avgiftsmanntallet. I praksis har imidlertid disse alltid blitt registrert med ett registreringsnummer fordi ektefellene vanligvis driver felles gjeting, felles slakting og eier enkelte driftsmidler i fellesskap. Når ektefellene har hver sin driftsenhet etter reindriftsloven, kan de drive hver sin avgifts- og registreringspliktige virksomhet. Spørsmålet om ektefellene skal registreres hver for seg, må bero på en konkret vurdering hvor flere momenter har betydning.

Når det gjelder regelverket på området, så forelå det ikke før 1997 fradragrett for inngående avgift på snøscootere. Nå er det fastsatt i forskrift nr. 49 om avgrensning av uttrykket ”personkjøretøyer”, at en næringsdrivende som er registrert i avgiftsmanntallet kan fradragføre inngående avgift ved kjøp og drift av en snøscooter annet hvert år. Når to reindriftsutøvere driver sammen, vil de trenge to snøscootere. Etter loven har de imidlertid

kun rett til fradragsføring for en registrert virksomhet. Bestemmelsen har ført til at mange reindriftskvinner ønsker egen registrering i avgiftsmantallet.

Skattedirektoratet påpeker at en virksomhet registrert som et ansvarlig selskap står fritt til å bestemme for hvilken snøscooter denne fradragsretten skal benyttes. Det er kun for snøscootere at det foreligger en begrensning av antallet som gir avgiftsfradrag, slik at registreringer som ett eller to avgiftssubjekter, får slik direkte betydning for avgiftsoppgjøret.

TILTAK:

- Satse på informasjon og opplysning om rettigheter og plikter innenfor eksisterende lovverk om skatte- og avgiftsrettslige forhold. Skattedirektoratet bes følge opp dette, og påse at det innføres en forenkling av systemet.
- Skattedirektoratet oppfordres til å undersøke om reindriftsnæringen forskjellsbehandles i forhold til andre næringer når det gjelder utgiftsføring av arbeidsverktøy og driftsmidler.

9. Velferdsordninger

På lik linje med andre selvstendige næringsdrivende, har ikke reindriftsutøvere de samme rettighetene som lønsmottakere når det gjelder velferd og velferdsordninger. For å bidra til en bedre velferdssituasjon og sosial sikkerhet, er det derfor utarbeidet egne velferdsordninger for reindriftsnæringen. Velferdsordningene man i dag har i reindriften er medlemsavgift til folketrygdfondet, sykepengeordning, avløserordning og tidligpensjon. For avtaleperioden 2004-2005 utgjør velferdsordningene 1,9 mill kroner (utenom tidligpensjonsordningen).

Henriksen (2001) skriver at lovendringen om at kvinnen kan stå oppført som driftsenhetsinnehaver *sammen med ektemannen* dersom hun også har rein i eget merke i hjorden, eventuelt kunne beholde *egen driftsenhet* som eksisterte før ekteskapsinngåelsen, er viktige prinsipp. Denne lovendringen representerer en prinsipiell viktig anerkjennelse av kvinners stilling i reindriften, ved at kvinnen i dag formelt anerkjennes som næringsdrivende i reindrift. Likevel har ikke lovendringen ført til vesentlige forbedringer i kvinners faktiske stilling som næringsdrivende. Dette gjør seg blant annet gjeldende i forhold til mange viktige rettsregler, som for eksempel i forhold til skatte- og avgiftsbestemmelser og trygderettslige ordninger. Dette skyldes som nevnt det forhold at kvinner fremdeles, til tross for lovendringen, i de fleste tilfellene reelt underlegges ektemannens næringsdrift. Dette skjer blant annet ved at kvinners næringsoppgave og driftsmelding innleveres som en del av ektemannens næringsoppgaver- og meldinger. Det samme gjør seg gjeldende i forhold til reindriftsavtalens tilskuddsordninger, fordi disse i det vesentlige tar utgangspunkt i driftsenheten – hvor mannen i de fleste tilfellene de facto anses som eier og driver. Reindriftskvinnens næringsmessige innsats får heller ikke ønsket uttelling i forhold til sykepenge, fødselspenge og pensjonspoeng.

NILF har i sin rapport ”Reindriftsavtalen – effektivisering av ordninger” på generelt grunnlag også gjennomgått velferdsordningene som medlemsavgift til folketrygdfondet og sykepengeordningen, avløserordningen, tidligpensjonsordningen og helse- miljø- og sikkerhets arbeid i næringen. Men de problematiserer ikke kvinnes rammebetingelser i sammenhengen – det mangler et kjønnsperspektiv.

9.1 Trygdeloven

Lovverket gjør formelt sett ikke forskjell på kvinner og menn i næringsmessig sammenheng. Kvinner og menn med egen driftsenhet har de samme rettigheter og plikter. Men siden det er få kvinner i reindrifta med egen driftsenhet, vil de øvrige være underlagt ektemannen næringsmessig. Innføringen av konsesjonsplikten (jfr reindriftsloven av 1978) førte til at driftsenheten ble grunnlaget for de fleste rettigheter, plikter og økonomiske rammebetingelser i reindriftnæringen.

Det vises til tiltak under punkt 6 "Reindriftsavtalen og de økonomiske virkemidlene" der det foreslås å igangsette en utredning der de mest sentrale økonomiske virkemidlene under reindriftsavtalen gjennomgås med sikte på å legge bedre til rette for at kvinnene kan skaffe seg et selvstendig inntektsgrunnlag i reindriftnæringen. I en slik vurdering vil driftsenhetens betydning for de økonomiske rammevilkår være sentral, herunder også som vilkår for trygderettigheter. Et tiltak som i den sammenheng bør vurderes, er om trygderettigheter må gjelde for begge ektefeller i de tilfellene kriteriene for ektefelletilskuddet er oppfylt.

9.2 Pensjoner

I de fleste tilfeller er driftsenhetene registrert i ektemannens navn. Dette betyr at den samlede næringsinntekten, inkludert tilskuddene via reindriftsavtalen, i det vesentlige registreres under ektemannen.

I de tilfeller hvor kvinner arbeider i reindriften uten å ha egen driftsenhet eller uten at de står oppført som medeier av driftsenheten, vil kvinnen tape pensjonspoeng. Dette har den konsekvens at mange reindriftskvinner ender opp som minstepensjonister. Pensjoner regnes ut fra pensjonsgivende inntekt. Der kvinner har lav inntekt vil det utløse lavt eller ingen sluttpoengtall. Dette kan fremstå som urimelig, spesielt på bakgrunn av at kvinnen er en viktig bidragsyter til familiens samlede inntekt. Under ekteskapet kan kvinnen i mange tilfeller indirekte nyte godt av den pensjonen som ektemannen får på grunnlag av pensjonspoengene. Men dette gjelder ikke ved skilsmisse eller der ektemannen avgår med døden.

Hovedproblemet i forhold til pensjonsytelser er at reindriftskvinner svært sjelden har rett til mer enn minstepensjon. Tilleggspensjon i samsvar med Folketrygdlovens kapittel II er det få som klarer å opparbeide seg rett til på grunn av lav inntekt. (Tilleggspensjon beregnes på grunnlag av tidligere pensjonsgivende inntekt, jfr folketrygdloven § 3-8.)

En løsning som bør vurderes, er om det i forbindelse med reindriftsavtalen skal settes av midler til pensjonspoeng etter modell av omsorgspoeng. Målsettingen med en slik ordning vil være todelt: Unngå at kvinner som er i reindriftnæringen ender opp som minstepensjonister, samt stimulere flere til å velge reindriftnæringen som sin arbeidsplass. En eventuell ordning bør derfor forbeholdes de kvinner som utøver eller velger å utøve aktiv reindrift. I praksis vil dette si at det gjelder de kvinner som etter dagens regler oppfyller kriteriene for ektefelletilskuddet.

9.3 Sykepenger

Også i forhold til folketrygdens ordning med sykepenger kommer reindriftskvinner svært dårlig ut. Folketrygdloven § 8-34 bestemmer at det til en selvstendig næringsdrivende ytes

sykepenger med 65 prosent av sykepengegrunnlaget, jfr § 8-10. En samlet stortingskomité har to år på rad etterlyst en bedre ordning med fødselspenger for selvstendig næringsdrivende kvinner. Også reindriftskvinner kommer under denne kategorien. Kvinner må kunne jobbe som selvstendig næringsdrivende og få barn samtidig. Mens lønnstakere mottar 100 prosent av sin lønn i fødselspenger, får selvstendig næringsdrivende bare 65 prosent. De får heller ikke omsorgspenger når de må være hjemme med et sykt barn.

I henhold til § 8-35 skal sykepengegrunnlaget svare til den pensjonsgivende årsinntekten som beregnes på grunnlag av gjennomsnittet av de pensjonspoengtallene som er fastsatt for de tre siste årene. En selvstendig næringsdrivende kan mot særskilt premie tegne forsikring som kan omfatte sykepenger, jfr lovens § 8-36. Men de færreste reindriftskvinner vil ha råd til å tegne slik forsikring på grunn av lav inntekt.

Arbeidsgruppen foreslår at reindrifftsavtalen må bygge på at sykelønnsordningen skal gjelde for begge ektefeller i de tilfellene kriteriene for ektefelletilskuddet er oppfylt.

9.4 Fødselspenger

Selvstendige næringsdrivende kan med hjemmel i folketrygdens § 8-36, 3 ledd tegne forsikring som omfatter fødselspenger og adopsjonspenger dersom forsikringen er tegnet minst ti måneder før fødselen eller adopsjonen. Lav inntekt fører til at svært få reindriftskvinner ser seg råd til å tegne slik forsikring. Dette betyr at svært få reindriftskvinner kan nyte godt av denne ordningen.

Det framgår av regjeringens familiemelding, behandlet av Stortinget vårsesjonen 2004, at de generelle problemstillinger angående ordning med fødselspenger for selvstendig næringsdrivende kvinner, sykelønnsordninger, omsorgspenger og pensjonspoeng vil være viktig for reindriftsnæringen, og vil angå kvinner spesielt da de fleste kvinner ikke har egen driftsenhet som sikrer velferdsordninger.

TILTAK:

- Reindrifftsavtalen må bygge på at trygderettigheter, herunder sykelønnsordningen, skal gjelde for begge ektefeller i de tilfellene kriteriene for ektefelletilskuddet er oppfylt.
- Vurdere å avsette midler over reindrifftsavtalen til pensjonspoeng etter modell av omsorgsmidler (skal gjelde de som får ektefelletilskuddet). Vurderingen gjøres i tilknytning til vurderingen av virkemidlene under reindrifftsavtalen, jfr. punkt 6 foran.

10. Kjønnrepresentasjon i styrer og forvaltningen

En jevn fordeling av makt og innflytelse mellom kvinner og menn i beslutningsprosessene er en likestillingspolitisk målsetting. Tilgang på makt og innflytelse gir mulighet til å påvirke og forandre det samfunnet vi lever i, samtidig som en er ansvarlig for de beslutningene som fattes. Politiske organer står helt sentralt i utformingen av hverdagen til innbyggerne. Ved å ha et kjønnsperspektiv på politikken og forvaltningen, kan en rette opp og forhindre forskjellsbehandling. Dette betyr at politikere og administrasjonen må se handlinger og beslutninger ut fra både kvinners og menns ståsted. (Likestillingssenteret)

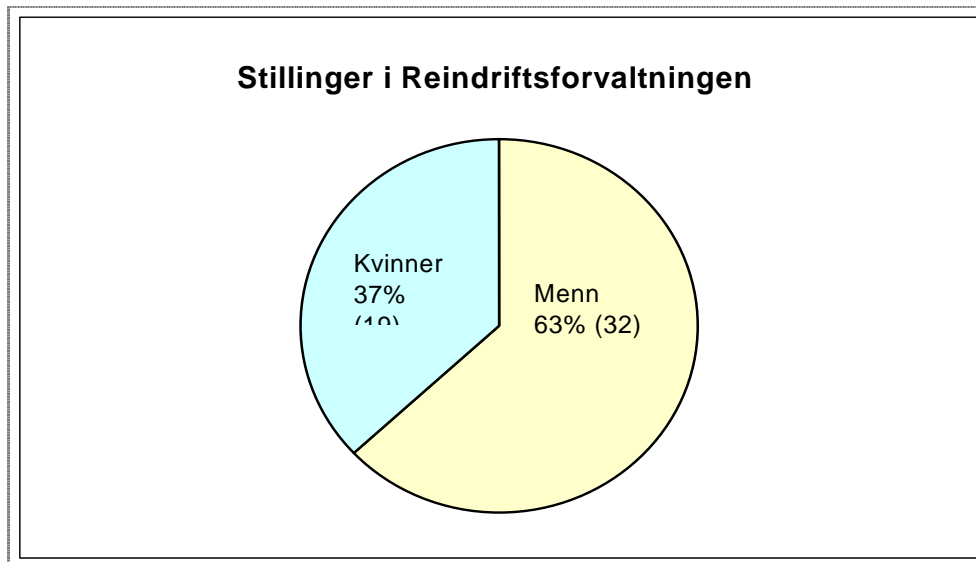
Områdestyrene i reindriftsforvaltningen er offentlige organ, og der kreves det 40% pålegg om kjønnsrepresentasjon.

Styre	Leder Kjønn	Fordeling medl. inkl. leder		Kvinneandel inkl. leder
		Kvinner	Menn	
Reindriftsstyret	Kvinne	3	4	43 %
Reindriftens utviklingsfond	Kvinne	1	2	33 %
Områdestyret i Øst-Finnmark	Kvinne	2	3	40 %
Områdestyret i Vest-Finnmark	Mann	2	3	40 %
Områdestyret i Troms	Mann	3	2	60 %
Områdestyret i Nordland	Kvinne	3	2	60 %
Områdestyret i Nord-Trøndelag	Mann	2	3	40 %
Områdestyret i Sør-Trøndelag/Hedmark	Kvinne	4	3	57 %
Norske Reindriftsamers Landsforbund	Mann	2	7	22 %

Som statistikken viser, så oppfyller alle områdestyrene 40% kravet, mens næringsorganisasjonen NRL kun har 22% kvinneandel i det nylig oppnevnte styret. NRL har i sin levetid fra 1947 til 2004 kun hatt en kvinnelig leder (1982-84), og hele 14 mannlige ledere. En må forvente at organer som mottar offentlig støtte, må arbeide for å få balansert kjønnsrepresentasjon i styret. NRL er et privat organ (privatrettslig avtale med det offentlige), men er de som aktiviserer tilskudd fra det offentlige. Arbeidsgruppen vil anbefale at det gjennom tildeling av organisasjonstilskuddet stilles krav til NRL om å få en mer akseptabel kjønnsrepresentasjon i styret.

Distriktsstyrene	Antall distriktsst.	Fordeling medl. inkl. leder		Kv. leder	Kvinneandel inkl. leder
		Kvinner	Menn		
Distriktsstyrer i Øst-Finnmark	15 (inkl. fellesb.d.)	9	48	2	15,7%
Distriktsstyrer i Vest-Finnmark	29	14	112	3	11%
Distriktsstyrer i Troms	10	9	30	2	23 %
Distriktsstyrer i Nordland	12	7	29	0	19,4 %
Distriktsstyrer i Nord-Trøndelag	6	6	22	1	21%
Distriktsstyrer i Sør-Trøndelag/Hedmark	5 (inkl. fellesb.d.)	2	10	0	16%

Distriktsstyrene er privatrettslige organer, men får offentlige tilskudd. Arbeidsgruppen vil anbefale at det enten gjennom ny reindriftslov stilles likestillingskrav, eller at det gjennom distriktstilskuddet gis økonomisk incitament til økt kvinnerepresentasjon i distriktsstyrene.

I Reindriftsforvaltningen fyller kvinner 37 % av stillingene (19 kvinner og 32 menn). Andelen kvinnelige ledere i sentraladministrasjonen er null (den kvinnelige reindriftssjefen begynte som statssekretær 15. oktober 2004), det samme er andelen agronomer som er ledere av lokalkontorene (eneste kvinnelig agronom er i studiepermisjon til høsten 2005). Dette viser at det er betydelige skjevheter på ledernivå. Rekrutteringsprosedyrer kan bidra til å utjevne skjevheten. Økt kvinnerepresentasjon er viktig for å sikre at ledelsesgruppen i forvaltningen gjenspeiler samfunnet. Mangfold skal sikre at flest mulig argumenter og synsvinkler blir tatt hensyn til i beslutningsprosesser. Hvis ambisjonen er å gjenspeile befolkningen, bør statlige bedrifter som Reindriftsforvaltningen sette mål av seg til å oppnå 50% kvinneandel både i ledende stillinger, og blant øvrige ansatte. Forvaltningen har ikke utarbeidet en intern handlingsplan for likestilling på arbeidsplassen. Likestillingsloven pålegger arbeidsgivere å arbeide aktivt for likestilling. Alle virksomheter som gjennom lov er pålagt å utarbeide årsberetninger skal redegjøre for likestillingsstatus i virksomheten gjennom årsberetningen. Redegjørelsen skal også beskrive hvilke tiltak som eventuelt er iverksatt eller planlagt.

TILTAK:

- Gjennom tildeling av organisasjonstilskudd til NRL stilles det krav til at de arbeider for økt kvinnerepresentasjon i styret.
- Legge til rette for at distriktsstyrene øker kvinnerepresentasjon i styrene. Alternative fremgangsmåter: gjennom ny reindriftslov stille likestillingskrav, eller at det gjennom distriktstilskuddet gis økonomisk incitament til økt kvinnerepresentasjon i distriktsstyrene som en midlertidig ordning.
- Arbeide for at reindriftsforvaltningen oppnår minst 40% kvinneandel i ledelsen og blant de ansatte for å sikre en jevnere kjønnsfordeling i sentralforvaltningen og på lokalkontorene. En intern likestillingsplan knyttet til aktivitetsplikten bør vurderes utarbeidet.

11. Tradisjonelle kunnskaper

Reindriftens tradisjonelle kunnskaper var et sentralt tema under det første landsomfattende reindriftskvinneseminalet arrangert i Alta i 2001. Reindriftens opplæring og bevaring av kunnskaper var ett av temaene som ble diskutert. Kvinnene var misfornøyd med at barn og

unge ikke får den nødvendige opplæringen i reindrifta slik dagens skolesystem fungerer. Skolene tilbyr ikke en reindriftsopplæring som gjør barn og unge i stand til å arbeide i reindriften. Det ble derfor foreslått å opprette et eget opplæringscenter basert på reindriften tradisjonelle kunnskaper. Reindriftskunnskapen er å betrakte som en erfaringsbasert kunnskap, som tilegnes gjennom å være i det landskapet hvor arbeidet finner sted (læring skjer i den lokale praksisen). Denne formen for kunnskapsoverføring skiller seg fra den som skjer gjennom bøker.

Solveig Joks skriver bl.a. om kvinnene i sin undersøkelse i Dieđut nr. 5/2001: *Kvinnene arbeider både i báike- og siidadoallu. Arbeidsoppgaver i báikedoallu er bl. a. administrering, lage duodji (utstyrer familien med både fjellklær og stasklær), matlagning, materiallagring, opplæring av barn, samt forberedninger til siidadoallu. Kvinnene deltar også i gjeting, flytting og gjerdearbeid. Kvinnene har hovedansvaret for forberedelsene til siidadoallu, slik som å passe på at teltdukene er hele, frakte matvarer og andre bruksvarer. De har også ansvaret for å ta vare på maten, og materialet under reinslaktingen.*

Videre Joks: *Kvinnene må derimot overfor siidadoallu vise at de behersker oppgavene som inngår i siidadoallu. Der er det ikke tilstrekkelig å være reindriftsutøver i navnet, hvis de ikke gjennom arbeidet klarer å vise at de mestrer oppgavene. Gjennom arbeidet over en tid, kan deres siidadoallu bekrefte at de faktisk mestrer oppgavene. En annen måte å vise andre om hvor vidt de mestrer arbeidet i siidadoallu, er gjennom kommunikasjon med reindriftsutøvere. En bekreftelse av identiteten som reindriftsutøver beror på hvorvidt de kjenner til reinen, landskapet og andre deler som inngår i siidadoallu.*

Kvinnene er således klar over hvor viktig reindriftskunnskapen er for barn og unge dersom de skal mestre reindriftsarbeidet fullt ut. Derfor ser de behovet for at deres barn er med i arbeidet både på báike- og siidadoallu. Skolene vektlegger den vanlige skolefaglige undervisningen, og anerkjenner ikke verdien av reindriftskunnskapen.

Sametingets reindriftsplan 2001-2005 uttaler følgende om Kvinner i reindriften:

Sametingets målsetting:

”Kvinner er viktige kulturbærere og har en sentral opplæringsfunksjon i reindriften. Mange av de tradisjonelle elementene i reindriftskulturen overføres til neste generasjon gjennom kvinner. Å styrke kvinners stilling i reindriften er også viktig av hensyn til rekrutteringen.

Sametingets prioriteringer er bl.a.:

- Det bør vurderes et særskilt fond i tilknytning til Reindriften Utviklingsfond for kvinnerettede tiltak innenfor reindriften, hvor reindriftskvinner kan søke om støtte til aktiviteter som faller utenfor dagens ordinære reindriftsavtale.*
- Sametinget vil arbeide for at reindriftsavtalen på sikt endres slik at støtte til kvinnerettede tiltak integreres og er en naturlig del av avtalen.*

Finnmark fylkeskommunens prosjekt Oppfølging indre Finnmark, 21. januar 2002, sier bl.a. følgende om tradisjonell kunnskap:

Tradisjonell livsform og næringsutøvelse i de samiske områdene kjennetegnes ved å være basert på erfaringsbasert kunnskap ervervet gjennom generasjoner og overført fra generasjon til generasjon ved aktiv deltakelse i aktivitetene og ved muntlig overføring.” Boklig lærdom, eller formell kunnskap, har hatt liten betydning og status. Dette kjennetegner fortsatt Indre Finnmark da det fortsatt er en relativt stor andel som ikke har skolegang utover 9-årig skole.

Etter arbeidsgruppens syn er det viktig å legge til rette for at tradisjonelle kunnskaper overføres mellom foreldre/barn slik at den kommer næringen til gode. Som kjent er det bevilget midler til mor-barn opplæring gjennom kvinnemidlene. Arbeidsgruppen mener imidlertid, på bakgrunn av evalueringen, at et opplegg med erfaringsoverføring mellom generasjoner bør ha en mer strategisk og systematisk tilnærming enn hittil. Vi vil derfor, i tråd med anbefalingene i evalueringen, foreslå at det så snart som mulig utarbeides en strategi for en slik opplæring.

Som et ledd i bevaring av reindriften som en familiebedrift, er enklere regler for feltslakting i slakteprosessen en mulig forbedring. Et slikt enklere regelverk sikrer familiens deltakelse på et bredt nivå. I tillegg til feltslakting av skrotten, så vil det også kunne utføres nedskjæring (direkte til forbruker) og lagring av kjøtt, videreføring av tradisjonelle produkter som tørking og røyking. Dessuten vil det være et utviklingspotensiale for prosjekter som markedsføring, merkevareoppbygging og uttak av blod for næringsmiddelproduksjon.

Slakting av rein i felt kan utføres av mobile slakterier, sesongslakterier for tamrein og helårs slakterier for tamrein. Dette uti fra forskrift i lov om kjøttproduksjon. Med feltslakting menes at slaktingen foregår i forbindelse med gjerdeanlegg for merking og skilling av rein, og uttak av slaktedyr. Med *mobile slakterier* så forstås det at slakteriet er mobilt og som kan godkjennes for drift i forbindelse med en eller flere navngitte slakteplasser. Med *sesongslakteri for tamrein*, så forstås at det er et slakteri som er godkjent for bruk bare innenfor bestemte tidsrom for slakting i tiden mellom 15. august til 30. oktober, eller eventuelt annen fastlagt tidsperiode. Med *helårs slakterier for tamrein*, så forstås det at det er et slakteri som er godkjent for drift uavhengig av årstid. (Notat Inger Anita Smuk 10.05.04)

Følgende avgifter må en regne med i forbindelse med feltslakting:

Utgifter ved tilsyn- og kjøttkontroll som registrerte slakterier er pålagt, er en utgift som må dekkes av den registrerte slakterienhet. Men Statens landbruksforvaltning forvalter ekstra omstillingstøtte til slakterier, som oppfyller vilkår om at slakteriet har godkjent TPK (tilsyns- og kontrollplan) fra Statens næringsmiddeltilsyn. Ekstra omstillingsstøtte gis til dekning av utgifter ved tilsyn og kjøttkontroll. Mobil- og sesongslakterier oppfyller ikke disse vilkår og er dermed utelukket å få refundert utgifter ved tilsyn- og kjøttkontroll. I praksis så fyller feltslakterier også TPK plan, men det er ikke hjemlet i loven om at man er pålagt å gjøre det. Reindrifftsavtalen for 2004/05 har avsatt midler slik at mobil- og sesongslakterier kan søke om å få kr.3 pr.kg slakt til dekning av slike utgifter.

Forskningsavgift er man og pliktig til å betale når man bruker norskproduserte landbruksprodukter til ervervsmessig bearbeiding eller framstilling av nærings- og nytelsesmidler. Forskningsavgiften var i 2002 på 9,5 øre pr.kg slaktevekt.

Midlertidig tillatelse til nedgraving av slakteavfall for inntil 400 dyr kan innvilges. Blod kan samles i egen tank og det kan gis tillatelse til deponering sammen med slakteavfallet. Dette er også avgiftsbelagt til Toll og avgiftsdirektorat med kr. 320 pr. tonn avfall (avgiftssatsen for 2002). (Notat Inger Anita Smuk 10.05.04)

TILTAK:

- Det bør jobbes mer med å dokumentere hva reindrifftskvinnenes kunnskap er, hvor mye som er dokumentert tidligere og hvilke type opplæring som har fått støtte tidligere, hva som mangler av dokumentasjon, og hvordan denne kunnskapen skal samles inn.
- Det vil være helt nødvendig med kvinnerelaterte tilskudd, som støtter opp om de oppgaver kvinnene utfører innen reindriften.

- Samisk erfaringsbasert kunnskap bør fortsatt godkjennes som realkompetanse når man søker seg inn på høyskoler og universitet.
- Et enklere regelverk for feltslakting for å sikre familiens deltakelse i slakteprosessen, og arbeide for en endring av regelverket, bl.a. for å forbedre mulighetene for godkjent slakteuttak.
- Jobbe for å få et enklere regelverk for feltslakting for å sikre familiens deltakelse i slakteprosessen.

11.1 Duodji

Duodji kan ses i to perspektiv: Salg av de utvidede produkter og arbeidsplasser. Dette kan gi stillingshjemler også for kvinner, og muligheter er mange både med duodji som merkevare og i markedsføringssammenheng.

I Solveig Joks hovedoppgave i sosialantropologi *Tradisjonelle kunnskaper i bevegelse* sies følgende om reindrift og duodji: ”Reindrift drives i kombinasjon med andre økonomiske virksomheter. En av disse omfatter duodji (Kalstad 1997). Mye av duodji-materialet er fra reinen, som for eksempel skinn, leggskin, horn og sener. Reindriftssamer har tradisjonelt brukt hver del av dyret til mat eller materiale. Duodji kan ikke bli til uten en duojár (person som lager duodji). Duojár må observere nøye hva som kan brukes av dyret, hvordan utnytte materialet og hvordan tilpasse det til egne ideer. Duodji er imidlertid ikke bare begrenset til materialer fra naturen. En kreativ duojár vil også benytte seg av nye materialer kjøpt på markedet (Guttorm 1995).”

Sametingets utviklingsprogram for duodji 2001-2005 skriver følgende om duodji: ”Duodji er i dag en viktig kulturbærer og en sysselsettingsfaktor, spesielt for kvinner. Det finnes ingen oversikt over omfanget av hva som produseres av duodjiutøvere. En god del av verdiskapingen er vanskelig å beregne i og med at en vesentlig del av omsetningen skjer innad i familier og venner. Det vil være av stor betydning å få belyst verdiskapingen i duodjinæringen.”

I samme rapport defineres duodji slik: ”Duodji er både kultur, fag og næring. Duodji har dermed et betydelig kulturelt, faglig og næringsmessig utviklingspotensiale dersom rammebetingelsene for dette legges til rette. Det er derfor nødvendig med et større utviklingsprogram for duodji. Sametinget har i sak 25/99 nevnt blant annet følgende i sitt vedtak: ”... tinget understreker duodjis potensiale som ledd i næringskombinasjoner, viktig faktor i forbindelse med omstilling i reindriften, og som skaper for kvinnelige arbeidsplasser. Når det gjelder det kulturelle aspektet, vil Sametinget spesielt understreke duodjis betydning som identitetsskapende samisk aktivitet i seg selv, men også duodjiaktivitetenes tilknytning til – og potensiale for styrking av samisk språk”.

Sametinget har i sak 10/01 vedtatt igangsatt et femårig utviklingsprogram for duodji og opprettet en referansegruppe for oppfølging av programmet. Referansegruppa har overfor Sametinget foreslått at det gjøres en vurdering av en næringsavtale for duodji. Jaruma AS ferdiggjorde vurderingsrapporten i september 2003. Vedtak om iverksetting av utviklingsprogram for duodji ble gjort med utgangspunkt i *Forslag til utviklingsprogram for duodji 2001-2005* utarbeidet av en prosjektgruppe med sekretariat fra Finnmark Bedriftsrådgivning. Sametinget har videre i sak 33/02 *Melding om næringskombinasjoner*

vedtatt å avvikle driftsstøtten til næringskombinasjoner med full virkning fra 2005. En stor del av mottakere av driftsstøtten er duodjiutøvere.

I rapporten *Er det grunnlag for en næringsavtale for duodji?* under *Mål for næringsavtale for duodji* sies det at et mål for en næringsavtale for duodji kan være *En økonomisk og kulturell bærekraftig næring*. Delmål er: *Bedre rammebetingelsene for duodji som kultur og næring, Utvikle duodji til en lønnsom næring som kan gi utøverne en akseptabel lønn og sosial sikkerhet, sikre den samiske kulturarven, den tradisjonelle kunnskapen og håndverket i duodji for framtidige generasjoner og utvikle nye tiltak og nye virkemidler som i større grad sikrer de mål Sametinget og næringen setter seg.*

Kulturell bærekraft er knyttet til bevaring av tradisjonell kunnskap, materialbruk, arbeidsteknikker, symbolbruk m.m. og at den bevaringen skjer gjennom daglig bruk i næringen. Det er viktig at duodji ikke blir statisk, men levende og i bruk. Det må også sies at begrepet kultur ikke er et statisk begrep og som sådan vanskelig å definere eksakt.

Reindrifftsforvaltningen har i høringsuttalelsen støttet forslaget om en kombinasjon av alternativ næringsavtale II (med autorasjonsordning) og næringsavtale III (som utviklingsprogram), dvs. en næringsavtale med en autorisasjonsordning kombinert med et utviklingsprogram, samt forslag til framdriftsplan og forslag til prosedyrer.

Svenska Samernas Riskförbund og Norske Reindrifftsamers Landsförbund har diskutert informasjons- og salgsnettverk for kvinner i reindriffts-næringen (1997-99). I 1999 kom rapporten *Informations- och försäljningsnätverk för kvinnor i reindriffts-näringen – en forstudie*. I forordet skrives det at de har dokumentert samekvinnenes situasjon innom reindriffts-næringen, og at samekvinnene skal gis mulighet til å forbli og finne sin inntekt innom de tradisjonelle næringene generelt og reindriffts-næringen spesielt.

Faget duodji ble godkjent under fagopplæringsloven i 1991. Målet var å utdanne ungdom til fagarbeidere i duodji, samt gi disse basiskunnskaper i faget for å kunne satse på en høyere utdanning. Lærlingordningen er på et videregående skole nivå. For å ta høyere utdanning, så kreves det i tillegg at man har generell studiekompetanse. Faget er høyst relevant i forhold til reindrift, da man i opplæringen kan velge moduler som gir opplæring i bruk og ivaretagelse av råvarer fra reinen.

I flg. Opplæringsloven så kan fagbrev i duodji avlegges av :

- De som har gått Gr.k Formgiving og VK1 Duodji og 2 år som med lærekontrakt i faget
- De som har gått hvilken som helst GK og VK1 og individuell læretid som lærling
- Ungdom direkte fra grunnskole som har inngått lærekontrakt med ind. læretid
- Voksne med realkompetansevurdering

Ansvar for organisert opplæring av lærlinger er lagt til Opplæringskontor i duodji. Finansieringen var et samarbeid mellom Sametinget, kommuner, Yrkesopplæringsnemda og Aetat. Reindrifftsavtalen bisto også med avlønning av lærlinger i 1996 for inntil 1 mill kroner i løpet av 3 års periode. Dette var for reindrifftsungdom som ikke hadde krav på annen finansiering fra Aetat, slik at disse også fikk et tilbud. Resultatet av denne satsingen er ikke dokumentert, men positivt. Via denne satsningen har ungdom avlagt fagbrev i duodji, en har satset på høyskolenivå og holder på med hovedfag i duodji og flere er etablert med egne duodjivirksomheter i forbindelse med reindrift.

Det er registrert to Opplæringskontorer i duodji som ikke er i aktivitet, da det ikke finnes midler til drift og avlønning. Men Sametinget har et samarbeid med Finnmark og Troms fylkeskommuner, der det er enighet om å avsette 2 mill i 2 år for å få igangsatt lærlingordning i duodji, med oppstart i desember 2004. Dette skal være et tilbud for interesserte fra hele landet.

De videregående skoler som i dag har duodji, sliter med rekrutteringen, og en av grunnene er nok at ungdom ikke prioriterer utdanning som man ikke kan avslutte. Hvorfor gå 2 år på skole uten å vite at man har mulighet til å inngå lærekontrakt. Det oppfattes som bortkastet. Dette kan sammenlignes med reindriftsfaget. Etter at man fikk finansiert en lærlingordning så opplever videregående skole en fordobling av søkere til faget. Noe som igjen har styrket samisk videregående- og reindriftsskole i Guovdageaidnu.

Ved å få til et lærlingtilbud i duodjifaget for reindrifts ungdom så vil dette føre til

- opplæring på videregående skoles nivå blir satt i system
- økt produksjon av duodjiprodukter som fører til økt omsetning
- synliggjøring av duodji som næring
- behov for profesjonell markedsføring og salg av disse produkter
- forskning og dokumentasjon på disse unike produkter og deres egenskaper
- dokumentasjon på duodjikunnskaper, som i dag bare er kjent ved aktiv utøvelse
- ivaretagelse av råvarer av høy kvalitet, som horn, skinn, sener og bein
- nivåøkning på univertets- og høyskolenivå
- rekruttering av søkere til høyskoler og universitet
- at det utarbeides Mesterbrev i faget, slik at man får til en etablereropplæring som er tilpasset dette fag og dens særegenhet
- arbeidsplasser opprettholdes i distriktene ved at reindriftsutøvere kan gi opplæring til egne ungdommer
- reindrifta tar ansvar og bidrar til å tilby egne ungdom opplæring

Ansvar for en slik satsning i forhold til reindrifts ungdom påligger ikke bare reindriften, men både Sametinget, fylkeskommunene og Fylkesmenn har et ansvar som forvalter av ulike planer og lover. Dette omfatter ansvaret om bl.a. opplæring, helse, miljø. Dette gjelder især fylker som har reindriftsbefolkning. Skal disse klare å oppnå sine mål og følge opp planer, trenges det ressurser med grundig kompetanse. Noe som reindriften faktisk har og jobber for å få anerkjent, blant annet ved dokumentasjon av tradisjonelle reindriftskunnskaper. (Notat angående lærlingordning i duodji, Inger Anita Smuk 09.09.04)

TILTAK:

- Arbeidsgruppen vil støtte innføring av en næringsavtale for duodji. Dette begrunnes med at det her ligger gode muligheter for at kvinner kan forbli i eller tett til reinnæringen uten å slutte å ha egen inntekt.
- Sametinget og fylkeskommunen oppfordres til å organisere og finansiere lærlingtilbudet i duodji.

Kilder:

- Prosjektrapport nr. /2004 Evaluering av kvinnerettede tiltak i reindriftsnæringen, James Karlsen, Agder Forskning
- Rapport ”Kvinner i reindrifta”, NIBR/Norut Samfunn 2002
- Seminarrapport: Nissonolbmot ja boazodoallu/Kvinner og reindrift, Boazodoallohálddahus/Reindrifstforvaltningen 2001
- Rapport: Boazodoalloealáhusa nissonpolitihkalaš seminára/Seminar om kvinnepolitikk i reindriftsnæringen, Boazodoallohálddahus/Reindrifstforvaltningen 2002
- Rapporter fra etableringen av kvinnenettverkene i 1999-2000
- John B. Henriksen: Notáhta boazodoallonissonolbmuid riektedilis/Notat om reindrifstkvinneres rettstilling, oppdragsgiver Boazodoallohálddahus/Reindrifstforvaltningen 2001
- St. prp. nr. 70 (2000-2001) "Om reindrifstavtalen 2001-2002, om dekning av kostnader vedrørende radioaktivitet i reinkjøtt, og om endring er i statsbudsjettet for 2001"
- St. meld. nr. 28 (1991-92) "En bærekraftig reindrift", Landbruksdepartementet
- Stortingmelding nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken
- Innst. S. Nr. 1999 (1994-95)
- St. meld. nr. 19 (1999-2000) Om norsk landbruk og matproduksjon, Landbruksdepartementet
- St. meld. nr. 41 (1996-97) Om norsk samepolitikk
- St. meld. nr. 70 (1991-92) Likestillingspolitikk for 1990-årene
- Sámediggi/Sametinget: Handlingsplan for likestilling med fokus på samiske kvinners stilling med innsatsområder, mål og tiltak 1999-2001 (sak 24/99 i plenum)
- Sametingets reindrifstplan 2001-2005 Kap. 13 Kvinner i reindriften
- Lov om likestilling mellom kjønnene.
- FN-konvensjon om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner av 18. desember 1979, ratifisert av Norge i 1981
- Barne- og familiedepartementet: Høringsnotat om endringer i likestillingsloven 1999
- NILF rapport 2002-9 Reindrift – nye virkemidler, økt verdiskaping Viil Søylnad, Leif Forsell, Johanne Kjuus
- SeMM/NILF: Reindrifstavtalen – vurderinger av ordninger Notat 2003
- Jaruma as: Er det grunnlag for en næringsavtale for duodji, oppdragsgiver Sámediggi/Sametinget 2003
- Inga Hermansen Hætta: Leago duddjon ávkin boazodollui?, Duodjeinstituhtta 1997
- Ellinor Guttorm Utsi og Anne Marit Pedersen: Inntektsøkninger for reindriften. Delprosjekt. SEG 1997
- Svenska Samernas Riskförbund/Norske Reindrifstsamers Landsförbund: Rapport *Informations- och försäljningsnätverk för kvinnor i rennäringen – en forstudie*, 1999
- Solveig Joks: Tradisjonelle kunnskaper i bevegelse. Om kontinuiteten i reindrifstas praksiser. Hovedfagoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Tromsø 2000
- Solveig Joks: Boazosámi nissonolbmot Guovddážiš báike- ja siidadoalus, muhto vajálduvvon almmolaččat, Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt , Dieđut nr. 5/2001
- Gunvor Guttorm: Duodji/Sami handicraft – a part of the whole, On the terms of Northern Woman, Arcticles written by Women Researchers in Finland, Norway, Russia, Samiland and Sweden. *Femina Borealis Publictaions Series Number*, S. Tuohimaa, N. Tyolahti, A. Fyhn (red.), University of Oulu, 1995

- Andrea Amft: Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvilkår under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv, Doktorsavhandling i samiska studier vid Umeå universitet, 2000
- Rapporten Ung i Sápmi, red. Siv E. Kvernmo, UiTø, Oaidnil 1, 2003
- Tove M. Bolstad: Bondekvinne – liv og lov, Landbruksforlaget 1991
- Karen Dalseng (2004). Telefonsamtale 26.08.04. (Dalseng har hovedansvaret for reindriftsligningen ved Vest-Finnmark ligningskontor avd. Karasjok).
- Mikkel Nils Sara: Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas Oa 97 oahppoplanaid evalueren, Sami Allaskuvla 2002
- Sakspapirer fra Sametinget ang. likestilling politisk redergjørelse og Kvinner i reindrifta
- RUF Saksframlegg: Tradisjonell opplæring 13.06.2002
- Kvinnenettverkene i reindriften – rapporter 1999-2000
- Ellinor Guttorm Utsi: Selvstendighet blant reindriftskvinner, en frykt for dagens reindriftspolitik? + Reindriftsnytt nr. 3 – 2003 Reinprodukter premieres
- Reindriftskvinneres rettsikkerhet/Boazodoallonissoniid riektedilli Reindriftsnytt nr. 3 – 2001
- Mann og kvinne like viktig Reindriftsnytt nr. 2 juni 2003
- Reindriftsnytt nr. 1 mars 1999 Tema Kvinner
- Solveig Joks: Det offentlige reindriftsbegrepet utelukker kvinners arbeid i reindrifta Referat 2004
- Reindriftsnytt nr. 2 – 2002 Solveig Joks: Reindriftssamekvinner uteglemt fra det offisielle rommet
- Prosjektarbeid KAD Mariann Komissar, Mari Møystad, Kate Rognlie Kvinnens stilling i reindriftsnæringen 1987
- Ragnar Nilsen/Jens Halvdan Mosli: Rapport ”Inn fra vidda”, Norut, Bajos 1994
- Kvinnekonvensjonen inn i menneskerettsloven + FN- konvensjon om å avskaffe diskriminering av kvinner
- Dieđut nr 5/98 Einar Berglund: Kunnskap og kompetanse i Indre Finnmark
- Rapport fra konferansen: Samiske kvinners livsvilkår 8.-9.03.1994 Finnmark fylkeskommune
- Ivar Lie, Indre Finnmark i endring. Utdanningsvalg og arbeidsmuligheter i Karasjok Kautokeino. NIBR rapport 1995
- Birgitte Ulvevadet: Penger teller, kultur avgjør, Analyse av Statens virkemiddelbruk for å oppnå en bærekraftig reindriftsnæring i Vest-Finnmark, og reindriftssamenes reaksjoner på denne politik, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo 2000
- Finnmark fylkeskommunen: Prosjekt Oppfølging indre Finnmark, 21. januar 2002
- Dieđut nr. 4/2001: Samisk skole og samfunn Plattform for pedagogisk utviklingsarbeid av Einar Bergland
- NOU 1999:25 ”Samboere og samfunnet”
- Sáráhká – Samisk kvinneorganisasjon: Reindriftskvinneres rettigheter
- Diverse avisartikler

Evaluering av kvinnerettede tiltak i reindriftsnæringen: Agderforskning**Sammendrag**

Hovedkonklusjonen er at virkemidlene har bidratt til økt aktivitet blant reindriftskvinnene, og at det er behov for ordningen. Det anbefales imidlertid en del omlegginger i bruken av virkemidlene.

Mål og strategier

Prosjektet *Kvinnerettede tiltak i reindriftsnæringen* ble i gang satt av Kommunal- og regionaldepartementet (KRD). KRD bevilget i 1999 og 2000 1,9 mill. kr. til prosjektet. Hovedmålet med prosjektet var *å oppnå en forbedret stilling for kvinner i reindriftsnæringen*. I 2001 ble prosjektet videreført som en ordning over reindrifftsavtalen mellom staten og Norske Reindriftssamers Landsforbund. Det ble avsatt 1 mill. kr. til ordningen, som har blitt videreført over reindrifftsavtalen. Reindriftens utviklingsfond har vært styre for ordningen, med Reindrifftsforvaltningen som saksbehandlende organ.

Mål med evalueringen

Landbruksdepartementet engasjerte i juni 2004 Agderforskning til å evaluere ordningen kvinnerettede tiltak i reindriften. Målsettingen med evalueringen har vært å:

1. Vurdere om strategiene og tiltakene for bruken av de kvinnerettede virkemidlene bidrar til å sikre og øke kvinnenenes deltakelse i reindriften og reindrifftsrelaterte aktiviteter.
2. Vurdere om det er behov for å endre strategier, virkemiddelbruk og administrativ organisering av ordningen.

Bevilgning og anvendelse av midlene

Totalt i perioden 1999 til 2004 har det vært avsatt 5,4 mill. kr. til ordningen, hvorav 3,5 mill. kr. er blitt bevilget over reindrifftsavtalen siden 2001. Per desember 2004 var det bevilget 4,7 mill. kr. til diverse tiltak for reindriftskvinner. Midlene har i hovedsak blitt anvendt til to hovedtyper av tiltak. Det ene tiltaket er mor-barnopplæring og det andre tiltaket er til etablering og støtte av aktivitet i kvinnenettverk.

I følge reindriftsadministrasjonen var vel 668.000 kr. ikke anvendt. Årsaken til at ikke alle midlene er anvendt, ser ut til å skyldes svikt i rutinene hos Reindriftsforvaltningen når det gjelder ansvar for prosjektregnskap.

Anbefaling

Reindriftsforvaltningen må sikre en bedre styring i forhold til bruken av den årlige bevilgningen. Dette innebærer bl.a. en bedre kommunikasjon og fastere rutiner i forhold til føring av prosjektregnskap og avstemming hvert år i forhold til bevilgningen over reindriftsavtalen.

Mor-barnopplæringen

Tiltaket har blitt praktisert slik at alle som har søkt og tilfredsstilt kriteriene for støtte, har fått et tilskudd på om lag 24.000 kr. Det betyr at flere søkere fra samme kommune kan ha fått tilskudd til omtrent samme type opplæring. Det har ikke vært stilt noe krav om bestemte ferdigheter fra den som har gitt opplæringen eller hvilke kvalifikasjoner eleven skulle ha ved endt opplæring. Etter at opplæringen er ferdig, har det vært stilt krav om rapport før tilskuddet utbetales.

Tilskudd til mor-barnopplæring har utløst stor interesse og da spesielt blant reindriftskvinnene i Kautokeino. Det har vært få søknader utenom Finnmark. Tiltaket er unikt fordi det gis støtte til opplæring av egne barn i tilknytning til egen drift og eget hjem.

Det er ingen tvil om at det er viktig å overføre denne typen kunnskap. Uformingen av ordningen gjør det imidlertid vanskelig å vurdere hvordan opplæringen har skjedd og ferdighetene til lærer og elev. Rapporten er en dokumentasjon på at det har skjedd en opplæring, men sier lite om kvaliteten på opplæringen. Opplæringen har skjedd som en privat opplæring uten noen form for offentlig kontroll. Kunnskapen forblir innenfor den enkelte báike- og siidadoallu og kommer ikke det øvrige reindrifts- og storsamfunnet til gode. Spørsmålet er om det ved bruk av offentlige midler også burde være et krav at denne kunnskapen skal komme andre til gode. Hvis svaret er ja, burde ordningen vært utformet på en annen måte.

Anbefaling

Det bør vurderes å ta en pause med tildeling av tilskudd til mor-barnopplæring. Pausen bør benyttes til vurdering av alternative utforminger av mor-barnopplæringen enn den som har vært praktisert hittil. Eksempel på forslag som kan utredes nærmere er etablering av et opplæringscenter eller å gi undervisning på videregående skoles nivå.

I forbindelse med vurderingen bør det lages en oversikt over hva som er kvinnenenes oppgaver i báike- og siidadoallu. Videre bør det vurderes hvordan det kan gis opplæring i disse oppgavene på en annen måte enn i hjemmet, eventuelt om opplæringen kan kombineres med felles undervisning og hjemmebasert praksis.

Det bør også vurderes om ordningen kan ha et etableringsperspektiv. Dersom ordningen skal bidra til å sikre og øke reindriftskvinnens posisjon i reindriften, er etablering av egen virksomhet basert på erfaringsbasert kunnskap en mulighet. En slik ordning vil bidra til å sikre at kunnskapen som er lært, blir anvendt og videreutviklet i reindriften.

Kvinnenettverkene

Det er 10 kvinnenettverk. 9 av nettverkene ble etablert som følge av initiativ fra Reindriftnforvaltningen i 2000. Nettverket i Kautokeino var etablert tidligere. Aktiviteten i to av nettverkene kan karakteriseres som god, fem av nettverkene har liten aktivitet, og tre av nettverkene er inaktive.

Er så to av ti nettverk med god aktivitet et godt resultat eller ikke? Hvis vi legger til grunn at et av nettverkene med god aktivitet allerede var etablert før ordningen med støtte til nettverken ble innført, så har ikke tiltaket vært den store suksessen.

De fleste nettverkene med liten aktivitet har prioritert å arrangere kurs som viktigste aktivitet. Disse kursene har dekket et behov for kompetanseoppgradering innen reindriften. Nettverkene med god aktivitet har også arrangert kurs, men deres viktigste bidrag har vært å etablere en møteplass for reindriftskvinnene der de har kunnet diskutere felles utfordringer, støtte hverandre og dermed bli mer synlige i reindriften. Dette har bidratt til å sikre at noen kvinner har valgt å bli i reindriften og at noen yngre kvinner har blitt rekruttert til næringen og ikke valgt å utdanne seg bort fra næringen.

Anbefaling

Strategien fra Reindriftnforvaltningen har vært at nettverkene skulle klare seg selv etter etableringen. Reindriftnforvaltningen har derfor valgt en tilbaketrasket rolle etter etableringen. Kontakten med nettverkene har i stor grad vært nyhetsbrevene. Hvis Reindriftnforvaltningen velger å påta seg ansvaret for remobilisering, betyr det også et større ansvar for å få nettverkene til å fungere. Reindriftnforvaltningen bør derfor ha avklart om de skal delta mer aktivt enn tidligere og hvordan de skal delta. Skal Reindriftnforvaltningen for eksempel bidra med tilførsel av kompetanse, sekretærressurser, ledelsesressurser i forbindelse med nettverkssamlinger osv.?

Dersom det kommer initiativ til remobilisering fra et eller flere nettverk, eventuelt forslag om dannelse av et nasjonalt nettverk, er ansvaret for gjennomføringen av tiltaket plassert hos det enkelte nettverk. Reindriftsadministrasjonen bør i dette tilfelle drøfte planen om remobilisering med nettverket og bli enige om målsettinger for nettverket.

De nettverkene som har god aktivitet ser ut til å dekke et behov hos reindriftskvinnene. Det er naturlig å støtte aktiviteten i disse nettverkene, men det bør det stilles krav om planer, konkrete målsettinger og rapport som kan brukes for å sjekke resultatene av tiltaket i forhold til målene.

Målsettinger for ordningen

De generelle målsettingene for ordningen har gjort det vanskelig å vurdere måloppfyllelse av virkemiddelbruken. Målsettingen ”sikre eller øke reindriftskvinnenes deltakelse i reindriften eller reindriftsrelaterte aktiviteter” er av en så generell art at det er vanskelig å si at den ikke er nådd, i alle fall delvis. I forbindelse med tilsagnene har det ikke vært stilt opp resultatmål/resultatkriterier for hva som kunne sies å være en ønsket måloppnåelse og hva som eventuelt ikke var en ønsket måloppnåelse. Definerings av mer presise mål, strategier og målbare resultater, ville gjort det mulig å foreta en mer nyansert og presis vurdering av måloppnåelse. Vi må understreke at målbarhet ikke bare må forstås som kvantitative mål, som antall kvinner som har gjennomført et kurs eller har planer om å etablere seg med egen virksomhet i reindriftnæringen, men kan også være knyttet til mer kvalitative målsettinger som tro på egne muligheter innen reindriftnæringen og framtidsoptimisme.

Anbefaling

I de fleste prosjekter vil det være mulig å stille opp kriterier for forventet effekt av prosjektet det søkes om midler til. Dette kan skje gjennom å ta en samtale med vedkommende nettverk og gjennom dialogen komme fram til hva som kan være realiste målsettinger for prosjektet. I mange tilfeller kan det være vel anvendt tid. Dette må selvsagt ikke forveksles med at prosjekter med nyskapende målsettinger ikke bør støttes. Det bør være rom for at også mer utforskende prosjekter kan støttes.

Administrative forhold

Administrativt har virkemidlene vært administrert av Reindriftsforvaltningen. Familie- og kvinnekonsulenten har vært saksbehandler for ordningen. Reindriftsforvaltningens hovedkontor er lokalisert til Alta, mens familie- og kvinnekonsulenten har kontor i Karasjok, og kontordager i Alta.

Anbefaling

Vårt inntrykk er at arbeidet med saksbehandlingen av virkemidlene til kvinnetiltak i stor grad har blitt sett på som et ansvar for familie- og kvinnekonsulenten. Det samme gjelder også familie- og kvinneproblemstillinger av generell karakter i reindriften. Det er mulig at lokaliseringen til Karasjok har gjort at familie- og kvinneproblemstillinger har blitt synonymt med vedkommende person. Internt i Reindriftsforvaltningen har det blitt påpekt at lokaliseringen til Karasjok har gjort at den daglige kontakten og diskusjonen om familie- og kvinneproblemstillinger blir vanskeligere. Etter vår vurdering er dette et samlet ansvar for hele forvaltningen og ikke bare for en enkelt saksbehandler. Denne problemstillingen må løses gjennom en intern prosess med formål å drøfte hvordan familie- og kvinnespørsmål kan integreres bedre i det daglige arbeidet i Reindriftsforvaltningen.

KRD hadde satt som betingelse for sitt tilsagn at det skulle være en referansegruppe, som Reindriftsforvaltningen skulle forholde seg til. Etter at midlene fra 2001 ble bevilget over Reindriftsavtalen ble ikke referansegruppen videreført. Etter vår vurdering hadde det vært en fordel med en referansegruppe med for eksempel representanter fra næringen, forvaltningen og andre ressurspersoner. Gruppen kunne fungert både som en evalueringsgruppe for de tiltak som har vært støttet og en kunne drøfte nye tiltak. Slik ordningen har vært praktisert, har den vært lite eksperimenterende. Det bør vurderes om det skal etableres en referansegruppe for ordningen.